

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENİSTİTÜSÜ
ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ
ANABİLİM DALI**

**MESLEKİ EĞİTİM KURSLARININ ÖZÜRLÜLERİN
İSTİHDAMINDAKİ ROLÜ**

Yüksek Lisans Tezi

Mona AZİMZADEH KORDLAR

Ankara-2013

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENİSTİTÜSÜ
ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ
ANABİLİM DALI**

**MESLEKİ EĞİTİM KURSLARININ ÖZÜRLÜLERİN
İSTİHDAMINDAKİ ROLÜ**

Yüksek Lisans Tezi

Mona AZİMZADEH KORDLAR

**Tez Danışmanı
Doç. Dr. Fatma YILDIRIM**

Ankara-2013

İÇİNDEKİLER	i
TABLOLAR	iii
KISALTMALAR	iv
ÖZET	vi
ABSTRACT	vii
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM	5
KURAMSAL ÇERÇEVE	5
1.1. Özürlü ve Özürlülük Kavramı.....	5
1.1.1. Genel Olarak.....	6
1.1.2. Özürlüler Kanunu (5378 Sayılı Kanun).....	7
1.1.3. 4857 Sayılı İş Kanunu.....	7
1.1.4. Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu (5510 Sayılı)	8
1.1.5. Birleşmiş Milletler	8
1.1.6. Uluslararası Çalışma Örgütü	9
1.1.7. Dünya Sağlık Örgütü.....	9
1.2. Dünyada Özürlüler	10
1.3. Dünyada Özürlülere Yönelik Politikaların Tarihsel Gelişimi	12
1.3.1. Tarihte Özürlülere Yönelik Görüşler.....	12
1.3.1.1. Antikçağ.....	13
1.3.1.2. Ortaçağ.....	13
1.3.1.3. Ortaçağdan 1800'li Yıllara Kadar	14
1.3.1.4. On Dokuzuncu Yüzyıl.....	14
1.3.1.5. Yirminci Yüzyıl	15
1.3.2. Özürlülere Yönelik Politikaların Gelişimi	16
1.3.2.1. Birleşmiş Milletler	16
1.3.2.2. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)	19
1.3.2.3. Dünya Sağlık Örgütü.....	20
1.4. Özürlülüğe Yönelik Yaklaşımlar	20
1.4.1. Medikal Yaklaşım	22
1.4.2. Sosyal Model	23
2. BÖLÜM	29

ÖZÜRLÜLERİN İSTİHDAMI AÇISINDAN MESLEKİ EĞİTİM	29
2.1. Özürlülere Yönelik İstihdam Politikaları.....	29
2.1.1. Özürlülerin İstihdam Gereği.....	29
2.1.2. Özürlülerin İstihdamını Engellleyen Faktörler.....	32
2.1.3. Özürlülerin İstihdamında Yararlanılan Çalışma Yöntemleri	36
2.1.4. Özürlülere Yönelik Aktif İşgücü Piyasası Politikaları.....	42
2.2. Mesleki Eğitim ve İstihdam	45
2.2.1. Eğitim ve İstihdam.....	45
2.2.2. Mesleki Eğitim Kavramı.....	48
2.2.3. Mesleki Rehabilitasyon	51
2.2.4. Mesleki Eğitimin Amacı ve Nitelikleri.....	54
2.2.5. Meslek Eğitimi Modelleri	55
2.2.6. Meslek Eğitim Kursları.....	59
3. BÖLÜM	62
TÜRKİYE'DE ve İRAN'DA ÖZÜRLÜLERE YÖNELİK MESLEKİ EĞİTİM	
POLİTİKALARI.....	62
3.1. Türkiye Modeli	62
3.1.1 Türkiye’de Özürlülerin Profili	62
3.1.2 Türkiye’de Özürlülerin Çalışma Hayatı	65
3.1.3 Türkiye’de Özürlülere Yönelik Politikalar	66
3.1.4 Türkiye’de Özürlülere Yönelik Mesleki Kurslar	68
3.2. İran Modeli.....	71
3.2.1. İran’da Özürlülerin Profili.....	71
3.2.2. İran’da Özürlülerin Çalışma Hayatı.....	73
3.2.3. İran’da Özürlülere Yönelik Politikalar.....	75
3.3. İki Ülke Uygulamaların Benzerlikleri ve Farklılıkları	78
4.BÖLÜM	82
4.1. Genel Değerlendirme.....	82
4.2. Öneriler	84
4.2.1.Kursların Düzenlenmesi ve Uygulanmasına Yönelik Öneriler	84
4.2.2.İzleme Sürecine Yönelik Öneriler	85
4.3. Sonuç.....	86
KAYNAKÇA.....	88

TABLÖLAR

Tablo 3-1. Türkiye’de Özürlülerin Eğitim, İşgücüne Katılım ve Sosyal Güvenlik Durumları	64
Tablo 3-2. İran’da Özürlülerin Eğitim ve İşgücüne Katılım Durumları.	73

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AİPP	Aktif İşgücü Piyasası Politikaları
BM	Birleşmiş Milletler
DİE	Devlet İstatistik Enstitüsü
DSÖ	Dünya Sağlık Örgütü
GSYİH	Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
ICF	International Classification of Functioning, Disability and Health
ICIDH	International Classification of Functioning, Disability and Health
IHEB	İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi
ILO	International Labour Organization (Uluslararası Çalışma Örgütü)
İHEB	İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi
İŞKUR	Türkiye İş Kurumu
KİK	Kamu İstihdam Kamu
OECD	Organization for Economic Co-operation and Development
ÖZİAD	Özürlüler İdaresi Başkanlığı
TDK	Türk Dil Kurumu

TİSK	Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu
TSE	Türk Standartları Enstitüsü
UÇÖ	Uluslararası Çalışma Örgütü
UN	United Nations (Birleşmiş Milletler)
UNDP	Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
UNICEF	Birleşmiş Milletler Çocuk Fonu
UPIAS	Union of the Physically Impaired Against Segregation (Ayrımcılığa Karşı Fiziksel Özürlüler Birliği)
vb.	Ve Benzeri
vd.	Ve diğerleri
Y.	Yıl

ÖZET

İş, özürllüler için sadece gelir kaynağı değil, aynı zamanda toplumla bütünleşmelerini sağlamaktadır. Bu çalışmanın amacı, Türkiye ve İran örneklerinde mesleki eğitim kurslarının özürllülerin istihdamı üzerinde etkisini incelemektir. Sosyal model yaklaşımıyla devletler özürllülerin istihdamı için çeşitli yöntemler ve politikalar uygulamakta ve gereğince pozitif ayrımcılık çerçevesinde kota sistemi gibi bazı yasal düzenlemeler de ortaya koymaktadır. Ancak özürllülerin işgücü piyasasındaki düşük katılımları ve diğer yandan özürllüler arasında yüksek işsizlik oranları ne yazık ki yasal düzenlemeler ile bertaraf olmamaktadır. Zira özürllülerin toplum ortalamasına göre eğitim düzeyi çok düşüktür. Dolayısıyla diğer politikalar ile birlikte mesleki eğitim kurs programları önem taşımaktadır.

Türkiye modelinde özürllüler için mesleki eğitim kursları İŞKUR tarafından düzenlenmekte ve bu programlar özürllü çalıştırma yükümlüğü işyerlerinden kesilen idari para cezalarıyla finanse edilmektedir. İran modelinde karmaşık bir sistem görünmekte ve mesleki kurslar ücretli olarak Milli Mesleki ve Teknik Eğitimleri kurumunca sağlanmaktadır. Kurslara katılım mikro kredilerden yararlanma şartı olduğu için kurslar, etkinliğini kaybetmektedir.

Özürllü profili ve mesleki eğitim modeli açısından Türkiye ile İran'ı karşılaştırdığımızda benzerlikler ve farklılıklar bulunmaktadır. Meslek tanımı kapsamında özürllülere yönelik düzenlenen mesleki kurslarının genişletilmesi, kursların ücretsiz olması, talep merkezli ve işgücü piyasası özelliklerine göre yapılması, öğretmenlerin özürllülerin ruhsal ve duygusal özellikleri konusunda bilgilendirmeleri ve kursların etkinliği konusunda alan araştırmaların yapılması etkin bir mesleki eğitim modeli geliştirmekte yararlı olacaktır.

ABSTRACT

For disabled people work is not only the source of income however it is also a way for them to integrate in society. Based on comparative study, the effect of job training on the employment of disabled people in Iran and Turkey is the main objective of this thesis. In terms of social approach, a variety of government policies to promote employment of people with disabilities and their pictures are taken by the community. Even in cases of positive discrimination policies such as disability employment quota policy is used. But despite all these efforts, the disabled labor force participation rates are low in Turkey and Iran. Job training courses for the disabled in Turkey held by Turkish Labor Agency (İŞKUR) and Technical and Vocational Training Organization in the Islamic Republic of Iran.

Investigation on the job training of the disabled in Turkey and Iran shows that the training courses held are limited to low-paying jobs and simple jobs. Many of selected jobs, is limited to issues such as home jobs or self-employment that it lead to lack of social insurance and social exclusion. This course is not based on the needs of the labor market but rather is based on supply. Turkish courses in funding, given the penalty of the law required employers to hire disabled but do not adhere to this rule will be supplied. In Iran's model budget of disabled vocational training funded by Welfare Organization. Disability issues in the Iran's system aren't under a single management but it is complex and complicated. On the other hand Condition for participation in courses for the use of micro-loans, it loses disabled vocational training effectiveness.

As a result, comparing the two countries vocational training models for disabled shows that they have some similarities and some differences. It appears to

be a useful model for the disabled job training courses, guaranteed employment, considering the labor market needs, consider the mental condition of the disabled by the hosts of this course, employment for the disabled and the definition of work analysis is necessary.

Key Words: Disability, Vocational Training, Disabilities Employment, Turkish and Iran model.

GİRİŞ

Özürölülerin istihdam konusu son yıllarda geniş bir toplumsal ilgiyi üzerine çekmeyi başarmıştır. Özürölülerin toplumla bütünleşmelerinin sağlanması en temel gereğı onların istihdam edilerek çalışma yaşamına katılımlarının sağlanmasıdır. Sosyal model bakışıyla istihdam, özürölüler için sadece gelir getiren bir süreç değil aynı zamanda onların toplum içinde saygıdeğer, kendiyle barışık, özgüven duygusu içinde toplumla kaynaşmış bireyler haline gelmelerini sağlayan bir etkidir. Özürölülerin istihdamı özürölülere yardımcı olabilmenin en etkin yollardan birisidir.

Yapılan literatür taramasında mesleki eğitim politikaları ve kurslarına yönelik sayısız çalışmaya rastlanmakla beraber İran'daki politika ve uygulamalara yönelik bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu bağlamda Türkiye ve İran'daki uygulamaları karşılaştırmalı olarak incelemenin önemli olduğu düşünülmektedir.

Özürölülerin istihdamını kolaylaştıran ve çalışma hayatına katılmalarını sağlayan politikalardan, mesleki eğitim kurslarının işlevini incelemek ve örnek olarak Türkiye'de ve İran'da uygulanan politikalar ve ilgili programları irdelemek çalışmanın temel amacını teşkil etmektedir. Bir başka ifadeyle bu çalışmada “*mesleki eğitim kurslarının özürölülerin istihdamı üzerinde nasıl bir etkisi vardır?*” sorusuna cevap aranmaktadır. Dolayısıyla Türkiye ve İran arasındaki karşılaştırma kapsamında, istihdam politikaları ve mesleki eğitim kursları işlevini incelemek çalışmanın temelinde yer almaktadır. Ayrıca bu çalışmada özürölülere yönelik istihdam politikaları, mesleki eğitim politikaları ve kursları kuramsal ve kavramsal çerçevede literatür taranarak incelenmiştir. İran örneğı incelenirken yeterli veri

eksikliği nedeniyle Türkiye’den farklı olarak özürlülere yönelik mesleki eğitim kurslarını düzenleyen kurumların yöneticileri ve kursiyerler ile bire bir görüşmelerden yararlanmıştır.

Bu çalışma, özürlülerin istihdamı önündeki engelleri inceleyip, uygulanan mesleki eğitim sistemlerinin özelliklerini örnek ülkelerde açıklayarak, özürlülerin toplumsallaşma sürecinde etkili olan daha etkin bir mesleki eğitim kursları modelinin geliştirilmesine katkıda bulunabilir.

Özürlülerin çalışma hayatına katılmalarını sağlamak için farklı ülkelerde çeşitli politikalar ve programlar yürütülmektedir. Ancak, bu çalışmanın odak noktası mesleki eğitim kursları programları üzerinedir. Araştırmada Türkiye’de ve İran’da çalışma çağındaki tüm özürlülere dönük istihdam politikaları ve mesleki eğitim kursları mercek altına alınacaktır. Dolayısıyla, araştırma örnek ülkelerde özürlü sayılan nüfusu kapsamaktadır. Ancak, İran’da harp malullerine uygulanan farklı politikalardan dolayı, bu grubun araştırmanın kapsamı dışında bırakılacağını belirtmek gerekmektedir.

Sonuç itibariyle, “mesleki eğitim kurslarının özürlülerin istihdamındaki rolü” adlı bu çalışmada aşağıdaki sorular yanıtlanmaya çalışılacaktır:

1. Kamu kuruluşları tarafından düzenlenen mesleki eğitim kurslarının, özürlülerin istihdamı üzerinde nasıl bir etkisi vardır? Başka bir ifade ile mesleki eğitim kurslarının özürlü bireylerin istihdamındaki rolü nedir?
2. Özürlülerin çalışma hayatına katılmalarına yönelik uygulanan mesleki eğitim kursları hangi koşullarda daha etkin olabilir?

Belirlenen amaca ulaşılması için çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde kavramsal ve kuramsal çerçevede özürlülük kavramının içeriği ve yasal boyutları ele alınmıştır. Özürlülük tanımı ve kavramını açıklamak için çeşitli kurum ve kuruluşların çalışmalarına yer verilmiş, daha sonra dünyada özürlülük profili açıklanmaya çalışılmıştır. Özürlülük tarihi ve tarih boyunca özürlülere yönelik yaklaşımların gelişimi birinci bölümde bahsedilen diğer başlıklardandır.

İkinci bölümde özürlülerin çalışma hayatına girmelerini kolaylaştıran çeşitli programlar ve politikalar incelenmeye alınmıştır. Özürlülere yönelik istihdam politikaları, özürlülerin istihdam gerekçeleri ve özürlülerin istihdamları önünde yaşadıkları engeller ikinci bölümde ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Mesleki eğitim ve eğitim istihdam ilişkisi ve mesleki eğitim modelleri, meslek kursları ve özellikleri ikinci bölümün diğer ana başlıklarını oluşturmaktadır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde, mesleki eğitim kurslarının işleyişi karşılaştırmalı olarak Türkiye ve İran örneklerinde ele alınmıştır. Kurslara katılım ücretsizdir ve kurslara daha çok 6 ay süreyle sınırlıdır. Kurslar genellikle sınıfta ve işyeri dışında yapılmaktadır. İŞKUR tarafından özürlülere yönelik mesleki kursların bütçesi 4857 sayılı kanununa göre özürlü çalıştırmakla yükümlüğü bulunan ancak özürlü çalıştırmayan işveren veya işveren vekiline kesilen idari para cezalarından karşılanmaktadır.

İran’da özürlülük verileri süregelen hastalıkları ve harp malullerini içermemektedir. İran örneğinde özürlülere yönelik sosyal hizmetler “‘Refah ve Çalışma” bakanlığı bünyesinde faaliyet gösteren “‘Behzisti” kurumu tarafından

sağlanmaktadır. Bu kurum tarafından devletçe temin edilen bütçeye göre ve diğer yandan özörlöülerin özörlölölük türleri ve derecelerine göre özörlölüler “Milli Mesleki ve Teknik Eğitimi” kurumuna bildirilmekte ve adı geçen kurum, bu kişilere yönelik mesleki eğitim kursları düzenlemektedir.

Dördüncü bölümde değeriendirme yapıldıktan sonra mesleki eğitim kursları ve özörlölölere yönelik etkin bir istihdam modeli oluşturulması için bazı öneriler sunulmaktadır.

1. BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Özürlü ve Özürlülük Kavramı

Özürlü bireyleri toplumsal hayata tam katılımlarını sağlama ve istihdama katılımlarını kolaylaştıran sosyal ve yasal düzenlemeleri açıklamadan önce kavramları tanımlamak gerekmektedir. Konuyla ilgili literatürde sakat/engelli/özürlü/yeti yetimi gibi çeşitli kavramlar kullanılmaktadır. İngilizcede de aynı şekilde handicap/disability/impairment terimleri kullanırken, bu terimlerin Türkçede farklı çevirileri yapılmıştır. “**Disability**” kelimesi bugün bir toplumsal *baskı* türünü anlatır ve “ability”nin aksine bir şeyin yapma yetisinden yoksun olma anlamına gelmektedir (Thomas, 2011: 31).

Dünya Sağlık Örgütü “karmaşık”, “dinamik”, “kaç boyutlu¹” ve “münakaşalı²” bir terim olarak nitelendiren disability’ni “handicap”, “bozukluk” ve “faaliyet yetersizliği” gibi kelimeleri altında toplayan bir “şemsiye terimi³” olarak tanımlamaktadır (WHO, 2011). Bu sözcük sakat, özürlü veya engelli terimlerine çevrilse bile bugün sık sık kullanılmakta ve bu çalışma da bu terim üzerinden hareket etmektedir. “Sakat” sözcüğü yaygın bir şekilde kullanılmakta ancak bu sözcüğe olumsuz duygusal anlamlar yüklenmesi nedeniyle, zaman içinde

¹ Multidimensional

² Contested

³ Umbrella Term

bu kavramın tercih edilmediği, bunun yerine “**özürlü**” kavramının kullanıldığı yaygınlaşmaktadır.

“Yeti yetimi”, “bozukluk” veya “eksiklik” kelimelerine çevrilen “**impairment**” daha çok zihinsel ve bedensel eksikleri anlatmaktadır. Carol Thomas *bedensel ya da zihinsel açıdan “anormal” ölçüde “eksikliği” ya da “yetersizliği” olduğundan “normal faaliyetlere katılmayan insanları yeti yetimi olan insanlar olarak tanımlamaktadır* (Thomas, 2011: 31).

“Engelli” kavramında sadece fiziksel bir yoksunluktan söz edilemez. “Engel”i oluşturan fiziksel bir yoksunluk ya da eksiklik olabileceği gibi aynı zamanda sosyal, kültürel, ekonomik, psikolojik ya da herhangi bir neden de olabilir. Dolayısıyla “engellilik” kavramı, fiziksel yoksunluktan başka birçok nedene bağlı sınırlandırılma durumunu ifade eder.

Bu bölümde önce özür ve engel gibi terimler tanımlandıktan sonra özürölülük ve özürlü kişilerin tanımları açıklanacaktır.

1.1.1. Genel Olarak

Türk Dil Kurumu sözlüğüne göre özür; sakatlık, bozukluk, eksiklik ya da elverişsizlik “kusur” olarak tanımlanmaktadır. Özürlü insan ise “vücudunda eksik veya kusuru olan” kişi olarak açıklanmaktadır (TDK, 2013)⁴. Türk Standartları Enstitüsü’ne göre ise; “özür, vücut fonksiyonlarının kullanımında fiziki kısıtlılık ve kayıptır” (TSE, 1991). İngilizce’de kullanılan “disability”nin özürölülük ve “handicap”ın da sakatlık anlamlarında kullanıldığı görölmektedir.

⁴ <http://www.tdk.gov.tr> erişim tarihi, 10.05.2013.

1.1.2. Özürlüler Kanunu (5378 Sayılı Kanun)⁵

5378 sayılı “Özürlüler Kanunu” “özürlü” kavramı kullanılmış ve 3. maddesinin a) bendinde özürlü: “*doğuştan veya sonradan herhangi bir nedenle bedensel, zihinsel, ruhsal, duyuşsal ve sosyal yeteneklerini çeşitli derecelerde kaybetmesi nedeniyle toplumsal yaşama uyum sağlama ve günlük gereksinimlerini karşılama güçlükleri olan ve korunma, bakım, rehabilitasyon, danışmanlık ve destek hizmetlerine ihtiyaç duyan kişiyi*” ifade eder şeklinde bir tanım yapmış aynı maddede Uluslararası temel ölçütler esas alınarak özürlüler de kendi arasında derecelendirilmiştir. Bu kapsamda yapılan derecelendirme 3’e ayrılmıştır: i) Hafif Özürlü: Özürlülük ölçütüne göre, hafif özürlü olarak tanımlanan kişiyi, ii) Ağır Özürlü: Özürlülük ölçütüne göre, ağır özürlü olarak tanımlanan kişiyi, iii) Bakıma Muhtaç Özürlü: Özürlülük sınıflandırmasına göre resmi sağlık kurulu raporu ile ağır özürlü olduğu belgelendirilenlerden, günlük hayatın alışılmış, tekrar eden gereklerini önemli ölçüde yerine getirememesi nedeniyle hayatını başkasının yardımı ve bakımı olmadan devam ettiremeyecek derecede düşkün olan kişileri, ifade eder, denilmektedir.

1.1.3. 4857 Sayılı İş Kanunu

22.05.2003 tarihli ve 4857 sayılı İş Kanunu 30’uncu maddesine dayanılarak çıkartılan “Özürlü, Eski Hükümlü ve Terör Mağduru İstihdamı hakkında Yönetmelik” ile özürlü tanımı yapılmıştır. Bu yönetmeliğe göre “özürlü” kavramı

⁵ 01.07.2005 tarih ve 5378 sayılı Özürlüler Kanunu (Özürlüler ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun).

kullanılmakta ve özürlü: “bedensel, zihinsel, ruhsal, duygusal ve sosyal yeteneklerindeki engelleri nedeniyle çalışma gücünün en az yüzde 40’ından yoksun olduğu sağlık kurulu raporuyla belgelenenleri” ifade eder.

1.1.4. Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu (5510 Sayılı)

31.05.2006 tarihli ve 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunun 25. maddesinde özürlü tanımı bu kanunda sakatlık malullük olarak değerlendirilmiş ve “*çalışma gücünün veya iş kazası veya meslek hastalığı sonucu meslekte kazanma gücünün en az % 60’ını kaybettiği Kurum Sağlık Kurulunca tespit edilen sigortalı, malullük sigortası bakımından malûl sayılır*” olarak tanımlanmıştır.

1.1.5. Birleşmiş Milletler

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nun İnsan Hakları Evrensel Bildirgesine ek 3447 sayılı Sakat Kişilerin Hakları Bildirisi’nde “sakat” terimini kullanmakta ve adı geçen kanunun 1. maddesine göre ‘*kişisel ya da sosyal yaşantısında kendi kendisine yapması gereken işleri. (bedensel ya da: sonradan olma) herhangi bir noksanlık sonucu yapamayanlara sakat denir*’ ifadesiyle “özürlü kişi”yi⁶ tanımlamaktadır.

Birleşmiş Milletler (BM) tarafından engelli birey ise “yaşama eşit katılım fırsatlarında azalma ya da kısıtlanma” başka bir deyişle “çevre ile engellinin karşı karşıya kalması” olarak tanımlanmıştır. Bu tanımla; eksik çevre koşulları ile engelli bireylerin bilgi, iletişim, eğitim ve sosyal alanlarda toplumdaki diğer bireylerle

⁶ disabled person

birlikte aktivitelere katılımlarının engellenmesi durumuna dikkat çekilmiştir (www.uno.org, 2011)⁷.

1.1.6. Uluslararası Çalışma Örgütü

ILO (Uluslararası Çalışma Örgütü) Haziran 1983 tarih ve 159 sayılı “Sakatların Mesleki Rehabilitasyonu ve İstihdamı” sözleşmesinin 1. maddesinde yapılan tanıma göre özürlü kişi; “*belirlenmiş bedeni ve zihni bir arıza sonucu uygun bir işi temin etme, muhafaza etme ve bu işte ilerleme ihtimalleri önemli bir şekilde azalmış kişilerdir*” ifadesiyle tanımlanmaktadır (ILO, 2008).

1.1.7. Dünya Sağlık Örgütü

DSÖ (World Health Organization) tarafından 1980 yılında deneme amacıyla tanımlanan “Bozukluklar, Yeti yitimi ve Özürlülerin Uluslararası Sınıflandırması (ICIDH)” (International Classification of Functioning, Disability and Health) durumu, bozukluk (impairment), özürlülük (disability) ve engellilik (handicap) olmak üzere üç boyutta tanımlamaktadır (WHO, 2001).

- Bozukluk; “sağlık bakımından psikolojik, fizyolojik ve anatomik (fiziksel) yapı ve fonksiyonlardaki eksiklik ve anormallik”,
- Özürlülük; “bir bozukluk sonucu, normal tarzda veya normal kabul edilen sınırlar içinde bir aktiviteyi gerçekleştirme becerisinde kısıtlılık veya yetersizlik”,
- Engellilik ise; “bir bozukluk veya özür nedeni ile yaşa, cinsiyete, sosyal ve kültürel faktörlere bağlı olarak kişiden beklenen rollerin kısıtlanması veya yerine getirilememesi” olarak tanımlanmıştır.

⁷ Erişim tarihi: 23.10.2011.

2001 yılında, ICIDH'nin yeniden düzenlenmiş hali olan İşlevsellik, Yetiyitimi ve Sağlığın Uluslararası Sınıflandırılması'nda (ICF) , ICIDH'deki (WHO, 2001);

- “bozukluk kavramı” yerine “beden yapı ve fonksiyonları”,
- “özürlülük” yerine “aktivite sınırlılığı” ve
- “engellilik” yerine “katılım kısıtlılıkları”

kavramları yer almıştır (WHO, 2001).

1.2. Dünyada Özürlüler

Dünya Sağlık Örgütü ve Dünya Bankası Grubu ortaklaşa çıkarttıkları ‘Dünya Engellilik Raporunu⁸’a göre günümüzde bir milyardan fazla insanın veya (2010 dünya nüfus tahminlerine göre) dünya nüfusunun yaklaşık yüzde 15’inin bir tür engellilik ile yaşadığı tahmin edilmektedir (DSÖ, 2011). Bu, Dünya Sağlık Örgütü’nün yaklaşık yüzde 10 olduğunu ileri sürdüğü 1970’lere ait önceki tahminlerden daha yüksektir. Ayrıca, 15 yaş ve üstünde kişiler arasında engellilik ile yaşamak durumunda olan kişi sayısını *Dünya Sağlık Araştırması* (World Health Survey) 785 milyon (% 15,6) olarak belirtirken, *Küresel Hastalık Yüğü* (Global Burden of Disease) çalışması bu sayıyı yaklaşık 975 milyon (% 19,2) olarak tahmin

⁸ Engelli insanların hayatlarını iyileştirmeye yönelik ilerici politikalar ve programlar için bulgu sağlamak ve Mayıs 2008’de yürürlüğe giren *Engellilerin Haklarına Dair Birleşmiş Milletler Sözleşmesinin uygulanması* kolaylaştırmak amacıyla Dünya Sağlık Örgütü ve Dünya Bankası Grubu ortaklaşa “*Dünya Engellilik Raporunu*” ortaya çıkardı. Bir dönüm noktası teşkil eden bu uluslararası anlaşma, engellilikten kaynaklı sorunların çözümünün bir insan hakları ve kalkınma önceliği olduğu kanaatini pekiştirdi.

etmektedir. Dünya Sağlık Araştırması bu kişiler arasından 110 milyon kişinin (% 2,2) işlevlerini yerine getirme konusunda çok ciddi zorluklar yaşadığını tahmin etmektedir.

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı’na (United Nations Development Program-UNDP) göre engelli nüfusun % 80’ni geliştirmekte olan ülkelerde yaşamaktadırlar. Dünya Sağlık Araştırması sonuçlarına göre, engellilik düşük gelirli ülkelerde yüksek gelirli ülkelere göre daha yaygındır. Ayrıca, Dünya Bankası tahminlerine göre dünya fakir nüfusunun yaklaşık % 20’si bir tür engellilikle karşı karşıya olmaktadır. Yaşam beklentisi 70 yılın üzerinde olan ülkelerde, insanlar ortalama olarak ömürlerinin 8 yılını yani % 11,5 gibi bir oranını engellilikle geçirmektedir (Disabled World⁹, 2012). Ülkeler arasında gelişmişlik düzeylerine ve hükümetlerin özürllülere yönelik yürüttüğü hizmetlerin niteliğine göre birtakım farklılıklar olmasına rağmen özürllülerin büyük bir çoğunluğu yoksulluk sorunuyla karşı karşıyadır. Dünyada özürllü nüfusun % 80’i izole edilmiş kırsal alanlarda yaşamını sürdürmekte ve ihtiyaç duydukları hizmetlere ulaşamamaktadır. Bu da onların toplumsal yaşama katılımlarında birtakım fiziksel ve sosyal engellerle karşı karşıya oldukları anlamına gelmektedir (UN, 2002).

Öte yandan özürllülerin sayısı artmaktadır. Bunun nedenleri nüfusların yaşlanıyor olması- yaşlı insanlarda engellilik riski daha yüksektir- ve diyabet, kalp ve damar hastalıkları ve akıl hastalığı gibi engellilik ile ilgili kronik sağlık sorunlarının dünya çapında artıyor olmasıdır. Belirli bir ülkede engelliliğe ilişkin örüntüler, sağlık sorunlarındaki eğilimler ile trafik kazaları, doğal afetler, çatışma, beslenme ve madde bağımlılığı gibi çevresel ve diğer faktörlerden etkilenmektedir. Ayrıca, sayısı giderek

⁹ <http://www.disabled-world.com/disability/statistics/> 25.10.2012.

artan bulgular, özürlülerin genel nüfusa göre daha düşük kalitede sağlık seviyesinde yaşadığını göstermektedir. Düşük gelire sahip olan, çalışma yaşamının dışında kalan veya daha düşük eğitsel vasıflara sahip olan insanlar daha yüksek engellilik riski taşımaktadır.

Özürlü çocukların ve özürlü olmayan çocukların ilköğretime katılma oranlarındaki farklar Hindistan'daki %10 oranından Endonezya'da %60 oranına kadar değişim gösterebilmektedir. Ortaöğretime katılımındaki fark Kamboçya'daki %15 oranından Endonezya'daki %58 oranına kadar değişmektedir. Doğu Avrupa ülkeleri gibi ilköğretime kayıt oranlarının yüksek olduğu ülkelerde bile özürlü çocukların birçoğu okula gitmemektedir (DSÖ, 2011).

Avrupa'da 80 milyon özürlü kişi yaşamaktadır. Bu, toplam nüfusun % 15'i demektir. Her dört Avrupalı aileden birinde bir özürlü insan yaşamaktadır (European Disability Forum, 2012).

1.3. Dünyada Özürlülere Yönelik Politikaların Tarihsel Gelişimi

1.3.1. Tarihte Özürlülere Yönelik Görüşler

Özürlülerin varlığı neredeyse insanlık tarihi kadar eskidir. Tarihin Antik çağından günümüze kadar toplumların özürlü bireylere yönelik tutumları, özürlüler için var olan sağlık, eğitim ve sosyal yardımları hizmetlerini önemli ölçüde etkilemiştir. Tarihsel gelişim içerisinde toplumların özürlülere yaklaşımı farklılık gösterdiğinden, bu bölümde Antik çağdan günümüze kadar bu yaklaşımları ele almaya çalışacağız.

1.3.1.1. Antikçağ

Antik Yunan ve Roma’da özürlüler kalıtsal özürlü olan kişilerin Tanrıların gazabına uğrayan insanlar ve bazen Tanrının “öfkесinin simgesi” olarak nitelendirildiğinden özürlülerin öldürölmesi gerektiğine inancı hakimdi (Braddock ve Parish, 2011). Bu yüzden özürlölere yardım etmek, Tanrı’nın gazabını çekmek anlamına geleceğı için, hiç kimse özürlölere yardım etmek istemez; özürlölüler şehir dışına sürölmek zorunda kalır, yalnızlığa ve ölölme terk edilirdi (Öztürk, 2011: 16). Hatta Eski Ahit döneminde de özürlölülerin fahişeler ve adet gören kadınlar gibi temiz olmayanlar sınıfına sokulmaları nedeniyle kurban sunmalarının yasaklanması gerektiğine inanılıyordu (Braddock ve Parish, 2011: 105).

Yeni Ahit döneminde ve İsa’nın yaşadığı dönemde özürlölülerin “*Tanrının gücünü gösterdiği*” görüşü var idi. *İsa’ya bir adamın körlüğünün kendisinin mi yoksa ana babasının günahlarından mı kaynaklandığını sorulduğunda, ikisi de değil cevabını verir ve şöyle der: “Tanrı’nın işleri onun yaşamında görölsün diye kör doğdu”* (Yuhanna, 9: 3; aktaran: Braddock ve Parish, 2011: 109).

1.3.1.2. Ortaçağ

Özürlölölere yönelik “acıma”, “merhamet” ve “destek” vaaz eden dini hareketlerin de bulunduğı Ortaçağ döneminde, zihinsel kaybı, akıl hastalığı, körlük ve epilepsi de dâhil olmak üzere bir çok özürlölü *doğüstü* ya da demonolojik nedeni olduğı düşünölüyordu (Braddock ve Parish, 2011: 110).

Yoksulluk ile özürlölölük arasındaki ilişkinin bulunduğı Ortaçağ döneminde, özürlölölülerin yoksul kesimin bir parçası olduklarına inandıklarından, bu insanlara aile,

arkadaşları ve komşuları tarafından maddi destekler sağlanıyordu. Ayrıca bu dönemde, akıl hastaları için Araplar tarafından sekizinci yüzyılda Bağdat'ta, Fas'ta ve Kahire'de daha sonra 1270'te Halep'te ve Şam'da akıl hastaneleri kurulmuştur (Braddock ve Parish, 2011).

1.3.1.3. Ortaçağdan 1800'li Yıllara Kadar

Modern çağın başlarında ve on sekizinci yüzyılın sonlarına doğru, Rönesans sırasında bilimsel yöntemin yükselmesi özürllere yönelik görüşleri de etkilemiştir. Bu doğrultuda ve önemli bir gelişme olarak, on altıncı yüzyılda ilk kez İspanya'da ve Osmanlı sarayında görülen sağır insanların eğitime başlanmıştır (Braddock ve Parish, 2011: 116).

1.3.1.4. On Dokuzuncu Yüzyıl

On dokuzuncu yüzyılı incelediğimizde, bu dönemde, özürllere yönelik eğitim programlarının gelişimi görülmektedir. Ayrıca bu dönemde özürllü hareketlerinin ve onların siyasal eylemlerinin yükselişi de bu dönemin diğer özelliklerinden sayılmaktadır.

Tıbbi modelin tamamen kabul edildiği on dokuzuncu yüzyılda, özürllere yönelik yaklaşımları tanımlamanın en iyi yolu, kurumların ve müdahalelerin geliştirildiğini söylemek mümkündür. Bu dönemde fiziki ya da zihinsel bozukluğu olan, sağır, kör, akıl hastası kişiler için okullar ve kurumlar tüm Avrupa'da ve Kuzey Amerika'da kurulmaya başladı. Konuşma bozuklukları olan özürllere odaklanan tedavi yöntemleri ve eğitim planları geliştirildi, ayrıca sağırların eğitimi için sesli ve işaret diliyle eğitimler başlandı. Şöyle ki, On dokuzuncu yüzyılın sonuna

gelindiğinde, işaret diliyle eğitimi ve okullarının denetimini kendi ellerinde tutmayı savunan sağırılar ilk siyasal eylem grupları haline gelerek yeni hareketlere başlamışlardır (Braddock ve Parish, 2011).

1.3.1.5. Yirminci Yüzyıl

Yirminci yüzyılın başında zihinsel yeti kaybı olan insanlar için yatılı kurumların ciddi şekilde artmasına rağmen bu kişilere yönelik kurumlardaki koşullar kötüleşiyordu. Bu dönemde, özürlü çocukların ve gençlerin devlet okullarında uğradıkları ayrımcılığın çok hızlı bir şekilde yükselmesi damgasını vurmuştu. Bu yüzden bağımsız yaşama koşullarının ve aile, topluluk ve tüketim savunuculuğu ortaya çıkmış, örneğin ABD’de zihinsel yeti kaybı olan kişilere aile ortamında bakılmasına ödeme yapılması resmileşmiştir (Braddock ve Parish, 2011).

Yirminci yüzyılda özürlülere yönelik yaklaşımların değişiminde etkili olan önemli bir faktör olarak Dünya Savaşlarıdır. I. Dünya Savaşına dek özür türlerine göre özel eğitim tekniklerinin geliştirilmesi ve özürlülerin bu tekniklerden yararlandırılması öncelikli hedef olmuştur. I. Dünya Savaşı akabinde tıbbi ve mesleki rehabilitasyon hizmetleri yoğunluk kazanmıştır. İkinci Dünya Savaşı, dünyada hem askeri alanda hem de sivil toplumda pek çok özürlü birey yaratmıştır. Bu dönemde daha çok özürlülere yönelik tedavi yöntemlerinin geliştirilmesi öngören tıbbi model ön planda tutulmuştur.

Yirminci yüzyılın ortasından itibaren başlayan diğer bir gelişme, o güne kadar ağırlık taşıyan tıbbi modele karşı, “sosyal modelin” ortaya konulmasıdır. Toplumsal ve çevresel faktörlere önem veren sosyal model (yaklaşım), özürlülüğü fiziksel ve zihinsel eksikler değil toplum tarafından dayatılan engeller olarak tanımlamaktadır.

Bu doğrultuda, 1950'lerden itibaren özürlü hareketlerinde güçlü bir örgütlenme ve sosyal haklar temelinde “tedavi hakkı” gündeme gelmiştir.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Birleşmiş Milletler ve bu yapı altında çeşitli alanlarda uzmanlaşmış örgütler özürlülük alanında pek çok yeni atılımlarda bulunmuştur. Bu örgütlerden; Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) uluslararası çalışma standartları oluşturarak ve teknik işbirliği projeleri yürüterek tüm dünyada çalışma yaşamına katılmayı ve ekonomik entegrasyonu geliştirmeyi, Dünya Sağlık Örgütü (WHO) özürlülere teknik yardım sağlayarak sağlık alanında eşit haklara sahip olmalarını, Birleşmiş Milletler Çocuk Fonu (UNICEF) ise özürlü çocuklara yönelik programları destekleyerek ve Uluslararası Rehabilitasyon Kuruluşu ile işbirliği kurarak teknik yardım sağlamayı amaçlayan örgütlerdir (UN, 2002).

1.3.2. Özürlülere Yönelik Politikaların Gelişimi

1.3.2.1. Birleşmiş Milletler

BM'nin 1945'te kuruluşundan günümüze kadar özürlü insanlar ile ilgili 180 den fazla dokümanı bulunmaktadır. Bunların hepsine bu çalışma çerçevesinde yer verilmesi mümkün olmadığından ekonomik ve sosyal haklar ile ilgili olan başlıca belgelere yer verilecektir.

i) İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 10 Aralık 1948 tarih ve 217 A(III) sayılı Kararıyla ilan edilen “İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi”nde (İHEB) özürlü insanlara sadece sosyal güvenlik hakkı ile ilgili olarak 25. maddede yer verilmektedir (<http://www.un.org/en/documents/udhr/>).

ii) Mental Retardasyonlu İnsanların Hakları Bildirgesi (1971)¹⁰

BM Genel Kurulu'nun 1970'lerde kabul ettiği iki karar, hak temelli yaklaşıma doğru geçişin işaretlerini vermesi açısından önemlidir. Bunlardan ilki, 1971 tarihli "*Mental Retardasyonlu İnsanların Hakları Bildirgesi* (Declaration on the Rights of Mentally Retarded Persons)"dir. Bildirgenin ilk maddesinde mental retardasyonu olan kişilerin, diğer insanlarla aynı haklara sahip olduğu belirtildikten sonra, uygun tıbbi bakım, fizik tedavi, eğitim, mesleki eğitim, rehabilitasyon ve rehberlik (Madde 2); ekonomik güvence ve insan onuruna yakışır (decent) bir yaşam seviyesi ile üretken bir iş ya da becerilerin mümkün olan en üst düzeyine kadar kullanabileceği anlamlı bir mesleğe sahip olmak (Madde 3) gibi ekonomik ve sosyal haklar sıralanmaktadır. Madde 4'te, mental retardasyonu olan kişinin mümkün olduğunda kendi ailesi ya da koruyucu ebeveynleri ile yaşaması ve topluluk yaşamına katılmasının gerekliliği vurgu yapılmış; ailenin desteklenmesi gerektiği ifade edilmiş ve kurumsal bakımın gerekli olduğu durumlarda bu bakımın normal hayata mümkün olduğunca yakın tesis ve imkanlar ile sağlanması gerektiği belirtilmektedir (<http://www2.ohchr.org/english/law/res2856.htm>).

iii) Özürlülerin Hakları Bildirgesi (1975)¹¹

1970'li yıllarda özürlülerle ilgili ikinci Genel Kurul kararı ise, 1975 tarihli "*Özürlülerin Hakları Bildirgesi* (Declaration on the Rights of Disabled Persons)"dir. Bu bildirgede de, özürlülerin diğer yurttaşlarla aynı temel haklara (Madde 3) ve diğer insanlarla aynı kişisel ve siyasal haklara (Madde 4) sahip olduğu belirtilmektedir.

¹⁰ 20 Aralık 1971 tarih ve 2856 (XXVI) sayılı BM Genel Kurul Kararı.

¹¹ 9 Aralık 1975 tarih ve 3447 (XXX) sayılı BM Genel Kurul Kararı.

Bildirgede özürlülerin, ekonomik ve sosyal planlamanın her aşamasında ihtiyaçlarının dikkate alınmasına hakları olduğu söylenmekte (Madde 8) ve özürlülerin örgütlerine, özürlülerle ilgili tüm konularda danışılması gerektiği belirtilmektedir (Madde 12). Bir önceki kararda olduğu gibi, bu bildirgede de aile ve toplum ile yaşam konusuna değinilmekte; ancak bu kez bunlar bir hak olarak ifade edilmektedir (Madde12). (<http://www.un.org/disabilities/convention/conventionfull.shtml>).

iv) Özürlülerle İlgili Dünya Eylem Programı (1983 – 1992)

BM Genel Kurulu, 1981 yılını “Tam Katılım ve Eşitlik” sloganı ile “Uluslararası Özürlüler Yılı” ve 1983-1992 arasındaki dönemi “Uluslararası Özürlüler On yılı” ilan etmiştir. 1982 yılında ise, “Özürlüler ile İlgili Dünya Eylem Programı” (World Programme of Action Concerning Disabled Persons) isimli son derece önemli bir başka karar almıştır. Global bir strateji niteliğinde olan Dünya Eylem Programı’nın amacı, “*özürlülüğün önlenmesi, rehabilitasyon ve özürlülerin sosyal hayata ve kalkınmaya ‘tam katılımı’ ve ‘eşitlik’ hedeflerinin gerçekleştirilmesi*”dir. Dünya Eylem Programı, özürlülerin tam katılımının önündeki fiziksel ve sosyal engellerden söz etmesi ve fırsat eşitliğini üç eylem alanından biri olarak belirlemesi nedeniyle büyük önem taşımaktadır. Diğer eylem alanları ise önleme ve rehabilitasyondur (<http://www.un.org/disabilities/default.asp?id=23#1>).

Dünya Eylem Programı’nda rehabilitasyon başlığı altında, sağlık bakımı, eğitim, mesleki eğitim ve istihdam, sosyal güvenlik düzenlemeleri ve sosyal hizmetlerin mümkün olduğunca mevcut düzenlemeler içerisinde sağlanması ve geniş kurumlardan kaçınılması gerektiği, uzman kurumların gerekli olduğu durumlarda özürlülerin topluma erken bir dönemde entegrasyonunu sağlayacak şekilde

örgütlenmesi gerektiği belirtilmektedir. Ayrıca, özürliülerin kendi rehabilitasyonlarına dair karar alma süreçlerine katılması için gerekli süreçler de sistem içerisinde sağlanmalıdır.

v) Çocuk Haklarına Dair Sözleşme

1989 yılında kabul edilen BM Çocuk Hakları Sözleşmesi (Convention on the Rights of the Child-ÇHS), sözleşmeler arasında özürliülüğe açıkça yer veren tek sözleşme olma niteliğini taşımaktadır. Bu sözleşmenin 23. maddesi tamamen özürliü çocuklara ayrılmıştır. Maddenin ikinci fıkrasında, özürliü çocukların özel bakımdan yararlanma hakkı ve bundan sorumlu olanların devlet tarafından desteklenmesinin taraf devletlerce taahhüt edildiği belirtildikten sonra, üçüncü fıkrada söz konusu yardımın “olanaklar ölçüsünde ücretsiz” sağlanacağı hükme bağlanmıştır (<http://www.unicef.org/crc/>).

1.3.2.2. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)

Ekonomik ve sosyal haklar bağlamında Uluslararası Çalışma Örgütü’nün (UÇÖ) 1983 yılında kabul ettiği ve 1985 yılında yürürlüğe giren Özürliülerin Mesleki Rehabilitasyonu ve İstihdamı (Vocational Rehabilitation and Employment (Disabled Persons) Convention) ile ilgili 159 nolu sözleşmesinde yer verilmektedir. Söz konusu sözleşme, mesleki rehabilitasyonun amacının ,“kişinin uygun bir iş

bulması, bu işi koruması ve bu işte yükselmesini ve buna bağlı olarak da kişinin topluma entegrasyonunu ve yeniden entegrasyonunu sağlaması için yetkin kılmak” olarak açıklamakta (Madde 1.2) ve yukarıda açıklanan pek çok uluslararası belge gibi “fırsat eşitliği”ne vurgu yapmaktadır (Madde 4). Sözleşmenin 2. maddesi, devletleri özürliülerin mesleki rehabilitasyonu ve istihdamı ile ilgili olarak ulusal bir politika geliştirmekle yükümlü kılmaktadır. (http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=1000:12100:0::NO::P12100_INSTRUMENT_ID:312304) .

1.3.2.3. Dünya Sağlık Örgütü

DSÖ’nün çalışmalarının bir ayağını oluşturan sınıflandırma sistemlerinden yukarıda bahsedilmişti.

1.4. Özürllülüğe Yönelik Yaklaşımlar

Oliver (2004:19), özürllülere yönelik tartışmaları “bireysel model” ve “sosyal model” olarak iki model kapsamında ele almaktadır. Modeller fikirleri pratiğe tercüme eden yöntemlerdir. Bu açıdan bakıldığında, bireysel modelin altında yatan fikir trajedi fikriyken, sosyal modelin altında yatan fikir dışarıdan dayatılmış kısıtlamalardır. Bireyci veya *Medikal yaklaşım* özürllülüğe birey ve fonksiyon yoksunluğu temelinde kavranırken, daha çok tıbbi bakım ve rehabilitasyon yöntemlerine odaklanmaktadır. *Sosyal yaklaşım* ise özürllülük bireysel değil

toplumsal bir olgu olarak ortaya konulmakta ve özürünün toplumsal yaşama katılamama nedeni toplumsal koşullar ve engeller ile açıklanmaktadır.

Okur ve Erdoğan (2010), tarihsel süreçte, toplumların özürllülüğe bakış biçimleri farklılıklarını inceleyerek, genel olarak birbirini izleyen ancak birbirinden farklı dört yaklaşımı ortaya koymaktadır; 1) Geleneksel model, 2) Medikal model 3) Sosyal model ve 4) İnsan hakları yaklaşımı.

Geleneksel model, feodal ve tarımsal dönemde veya küçük ölçekte endüstriyel üretim biçiminde yaygın olmuştur. Feodal yapı, özörlöülerin ekonomik ve toplumsal sisteme katılmasına olanak veren bir sosyal düzenleme anlayışına sahipti. Bu dönemde, toprağıba bağılı üretim ilişkisi egemen olduğundan, henüz kurumlara kapatılmamış ve aileleriyle birlikte yaşamakta olan özörlöüler, hane ekonomisine yeterli olabildikleri ölçöde katkıda bulunabiliyorlardı (Okur ve Erdoğan, 2010). Özörlöülerin bu sürece “tam olarak” katıldığı söylenemese de, bir katkıda bulunduklarından bahsedilebiliyordu. Bu dönemde özörlöüler, bireysel anlamda “şanssız” olarak görölmekle birlikte toplumun geri kalanından ayrıştırılmamışlardı (Oliver, 1990: 27).

İnsan hakları yaklaşımı, özürlülüğü fırsat eşitliği, ayrımcılığa karşı kavramlar kapsamında ele alırken özürlieleri, özürlü olmayanlarla eşit biçimde temel haklara sahip ekseninde kurgulamaktadır (Okur ve Erdoğan, 2010). 1980 sonrasının insan hakları söylemi ile ifade edilmeye ve sosyal sorunların mutlak ve evrensel bir çözümü olarak sunulmaya girişilmiştir. Bu noktada, kadının insan hakları, özürlielerin insan hakları, yaşlıların insan hakları, çocukların insan hakları,

yoksulların insan hakları gibi ayrımlarla parçalanmış tüm sosyal sorunlar “*insan hakları*” çatısı altında tartışılmaya başlanmıştır.

Ayrıca, Dünya Özürlülük raporunda, DSÖ özürlülere yönelik yaklaşımını sosyal ve medikal yaklaşımlarını da aynı anda içinde barındıran “**biyo-psiko-sosyal**” (bio-psycho-social model) modelini ileri sürmektedir. Bu yaklaşım sosyal model ile bireyci model arasında bir uzlaşma sağlamayı ve bireysel engeller (sağlık sorunları) yanı sıra çevresel faktörlerin de ön planda tutulmasını öngörmektedir (WHO, 2011: 4).

Bu çalışmada sosyal modelden yola çıkıldığından dolayı ayrıntılı olarak Oliver’in sınıflandırması üzerine medikal ve sosyal modeli ayrı bir başlık altında ele alınmaktadır.

1.4.1. Medikal Yaklaşım

Medikal veya “tıbbi” model, özürlülüğü patoloji olarak algılamakta ve bu doğrultuda çözüm önerileri sunmaktadır. Bu model kapsamında “sorun”, özürlü kişinin bedenine yerleştirilmekte ve özürlülük daha çok hastalık ve fonksiyon kaybıyla eşdeğer görüldüğünden, özürlülük sorununa yönelik çözüm de tıp bilimi kapsamında üretilmeye çalışılmaktadır (Okur ve Erdoğan, 2010). Özürlü kişiye “hasta” rolü biçimlendiren medikal model 1800’li yılların ortalarında tıp ve rehabilitasyon alanlarındaki gelişmelerle birlikte ortaya çıkmıştır (European Disability Forum, 2012). Medikal modelin ortaya çıkışı ve özürlülük olgusuna bakışı, kapitalist üretim biçiminin ortaya çıkması ve bilimsel-teknik alanda yaşanan

gelişmelerden bağımsız olarak ele alınamaz. Bu model, işin odağının evden fabrikaya doğru verildiği endüstrileşme süreciyle ilişkilidir (Oliver, 1990: 27).

Biyotibbin odak noktasında olan “tıbbi model” perspektifi, özürlülüğü bizatihi ‘‘yeti yetimi’’ ile bir tutmakta ve rehabilitasyon bilimi ve hizmetleri alanında, eğitimde ve pratikte belli bir ağırlığa sahip olmakla birlikte özürlü bireylerin olabilmeye ‘‘normale yakın’’ bir hayata alışmaları ve uyum sağlamalarına yer verilmektedir (Thomas, 2011). Başka bir deyişle, medikal model tedavi edilebilir bir hastalık olarak gördüğü özürlülüğe yönelik tedavi, rehabilitasyon ve bakım yöntemlerini ön planda tutmaktadır.

Bu modelin sosyal anlamda çözüme odaklanmayışı, bir noktada özörlöleri damgalaması çeşitli eleştirileri de beraberinde getirmiştir. Medikal/bireyci modele atfedilen olumlu nitelendirmeler bulunmakla birlikte, özörlöler ve özörlö olmayanlar arasında toplumsal bir hiyerarşı yaratmış olup özörlölerin hiyerarşik yapının içerisinde çıkmasına izin vermemiştir. Birçok eleştiriyle birlikte, medikal model en azından tıbbi olarak iyileşme potansiyeline sahip özörlölüğün tedavi edilmesi ya da azaltılmasında önemli katkılar sağlamıştır (Dalbay, 2009). Ayrıca, bu modelin özörlölünün kendisini özgürleştirecek toplumsal koşulları ve özörlölerin birlikte mücadele edebilme koşullarını yaratmadığı belirtilmelidir (Okur ve Erdoğan, 2010).

1.4.2. Sosial Model

Sosyal model yaklaşımı¹² adı verilen yeni bakış açısıyla özürliülerin toplumda yaşadıkları sınırlılıklar ile çevresel etkenler ve toplumda özürliülere yönelik tutumlar

¹² Social model approach

arasındaki yakın ilişkiye işaret edilerek özürlülüğün toplumsal yanı vurgulanmaktadır. Sosyal modelin altında yatan temel fikir dışarıdan dayatılmış kısıtlamalardır (Oliver, 2004). Başka bir deyişle, sosyal model özürliülerin karşılaştıkları sorunların bireysel kusurlar değil, toplumsal baskının ve dışlanmanın sonucu olduğunu göstermektedir (Shakespeare, 2011: 55).

Aslında sosyal model, özürliülerin bireye indirgenmesi ile özürliülük probleminin, herhangi bir yetersizliğin sonucu oluşan fonksiyon sınırlılığı ya da kaybına bağılı olarak oluştuğı düşüncelere bir tepki olarak ortaya çıkmıştır (Özgökçeler ve Alper, 2010). 1970 ve 1980’lerde özürliü aktivistleri ve örgütleri, özürliülüğün medikal modeline ve bireyci yaklaşımına yönelik eleştirilerini yükseltmişlerdir. Daha sonraları, özürliülüğün sosyal modeli olarak adlandırılan bu gelişim çerçevesinde, İngiltere’deki özürliüler, toplumun “bozukluğu” olan insanları engelli hale getirdiğini, dolayısıyla da anlamlı bir çözümün bireysel düzenlemeler ve rehabilitasyondan çok toplumsal değişime yönelmesi gerektiğine inanmışlardır (Okur ve Erdoğan, 2010).

1976 yılında UPIAS (The Union of the Physically Impaired Against Segregation-Ayrımcılığa Karşı Fiziksel Özürlüler Birliği)'ın yayınladığı Temel Sakatlık İlkeleri, sosyal modelin başlangıç noktası olarak bilinmektedir (Oliver 2004). Shakespeare (2011: 51), sosyal modelin UPIAS'ın entelektüel ve siyasal argümanlarından doğduğunu ifade etmektedir. Başka bir deyişle, 1976 yılında, İngiltere'de, özürlü hareketinin öncüsü olarak tanımlanabilecek UPIAS isimli örgüt,

özürlülüğü medikal açıdan açıklayan modele alternatif bir modelin çağrısını yapmıştır (UPIAS, 2012)¹³.

Kanaatimizce, fiziki bozuklukları olan insanları engelli [hale getiren] toplumdur. Özürlülük yeti yetimlerimize dayatılan bir şeydir, bu yolla biz gereksiz yere topluma tam katılımdan dışlanmış ve yalıtılmış oluyoruz. Dolayısıyla özürlü kişiler toplumda ezilen bir gruptur (UPIAS, 1976: 14; Akt: Shakespeare, 2011).

“Sosyal model” yaklaşımı ilk olarak Oliver tarafından 1982 yılında gerçekleşen Özürlülük ve Rehabilitasyon Kraliyet Derneği konferansında ortaya atılmış ve daha sonra 1983 yılında yayınladığı “özürlüler için sosyal çalışma” kitabında da bu modele ayrıntılı bir şekilde yer vermiştir.

İlk UPIAS Amaçlar Bildirisi, toplumsal sorunlardan özürlülerin karşılaştıkları ek bir yükten bahsederken, Temel Sakatlık İlkeleri tartışma belgesinde “yeti yetimi olan insanları sakatlayıcı toplumdur” diye özürlü kişiler toplumda “ezilen bir grup” olarak nitelendirmektedir (Shakespeare, 2011: 53). Burada özürlülük işlevsel terimlerle değil, şöyle tanımlanmaktadır:

Yeti yetimleri olan insanları dikkate almayan ya da çok az dikkate alan ve dolayısıyla ana akım toplumsal faaliyetlerden dışlayan çağdaş bir toplumsal düzenin yol açtığı dezavantajlar veya faaliyet kısıtlamasıdır (UPIAS, 1975; Akt: Shakespeare, 2011).

¹³ <http://www.gmcdp.com/UPIAS.html> erişim tarihi, 27.7.2012.

Sosyal modeli, “basit”, “*akılda kalıcı*” ve “etkili” nitelikleriyle anlatan Shakespeare, bu modelin faydalarını üç ana alanda ifade temektedir; i) sosyal model, özörlöölölerin toplumsal hareketini inşa etmede *siyasi ağıdan etkili* olmuştur, toplumsal değişim için açık bir göndem yaratmaktadır; ii) toplumsal engellerin ortadan kaldırması gerektiğini saptayan sosyal model, özörlöölölerin özögürleşmesinde araçsal olarak etkili olmuştur. Michael Oliver sosyal modelin, “bir kurum, fikir ya da *kavram değil, pratik araç*” olduğunu öne sürmektedir (2004, s. 30); iii) sosyal model özörlöölö kişilerin özsaygılarını geliştirme ve pozitif bir kolektif kimlik hissi inşa etme noktasında ve özörlöölölerin algısının değişiminde psikolojik olarak etkili olmuştur (Shakespeare, 2011: 55).

Sosyal model ile medikal modeli karşılaştırdığımızda, sosyal model ile tıbbi ya da bireysel model aynı değildir. Sosyal model özörlöölöğü toplumun yarattığı bir şey olarak tanımlarken, diğeri özörlöölöğü bireysel bir kusur olarak tanımlar. Sosyal model düşöncesi, engellerin ortadan kaldırılmasını, ayrımcılık karşıtı yasaların konmasını, bağımsız yaşama koşullarının yaratılmasını ve toplumsal baskılara karşı benzeri başka tepkilerin verilmesini isterken (Shakespeare, 201: 54), medikal model ise çözüml olarak tıbbi tedavi ve rehabilitasyon gibi yöntemleri önermektedir. Ayrıca, özörlöölö hakları perspektifinden bakıldığında sosyal model yaklaşımları ilerici, tıbbi model yaklaşımları ise gerici. Medikal model, toplumdan ve toplumsal sorundan ayrıştırılmış özörlöölö birey algısını öne sürmekte, halbuki sosyal model sorunu toplumsalın kendisinde görmekte ve dolayısıyla, sorunla mücadele etmenin sorumluluğu da en başta o grubun kendisinde olmayı savunmaktadır (Okur ve Erdoğan, 2010). Başka bir deyişle, toplumsal sorunlara inan sosyal model, özörlöölöleri bu sorunlara karşı örgötlönmeye teşvik etmektedir.

Tüm ilgilere rağmen sosyal model de eleştirilerin hedefi olmuştur. Sosyal modelin belirgin niteliği olan “yalınlık” aynı zamanda onun ölümcül zaafıdır (Shakespeare, 2011: 55). Ayrıca özürlü bireyin yaşamında “bozukluk” unsurunun göz ardı edilmesi bazı feminist gruplar tarafından eleştirilere maruz kalmıştır. Özürlü bireylerin toplum tarafından baskı altında olmalarını varsayan sosyal model, aslında özörlöülerin belli bir durumda baskı altına alınıp alınmadıklarını değil, ne ölçüde baskı altına alındıkları konusunda bir açıklama yapmamakta ve kanıtlamak zorunda olduğu şeyi varsaymaktadır (Shakespeare, 2011: 55).

Bir araştırmacı olarak, sakat kişilerin yaşamalarında bireysel ve çevresel etkenler arasındaki karmaşık ilişkiyi anlama noktasında sosyal modelin yardımcı olmadığını görüyorum. Politikacılar açısından bakıldığında da, sosyal modelin özörlöülerin karşılaştıkları toplumsal dışlanmayı açıklamak ve bunlarla savaşıma açısından, ayrıca ihtiyaçlarımızın karmaşıklığına kıyasla uygun bir araç olmadığını düşünüyorum. Siyasi açıdan ise, sosyal model iç dönük ve ayrılıkçı hale gelmiş olan bir kimlik siyaseti biçimi yaratmıştır (Shakespeare, 2011: 59-60).

Kısaca, sosyal model toplumsal bir sorumluluk anlayışı temelinden hareket etmektedir. Bu noktada, devlete, özörlöülerin ve toplumun ekonomik, sosyal ve politik anlamda eşitliği sağlamak açısından belirli sorumluluklar yüklenmektedir (Okur ve Erdoğan, 2010: 254). Dolayısıyla, sosyal modele dayalı politikalar, devletin aktif müdahalesini gerektirmektedir. Ancak bu müdahale, özörlöülerin bireyleri “anormal” olarak değerlendirip “normalleşmeleri” ya da bunun mümkün olmadığı durumlarda özel kurumlarda bakım, rehabilitasyon ya da istihdam hizmetleri almaları ve isteyerek ya da istemeyerek dışlanmaları şeklinde değil; toplumsal yaşamın her alanına, hak ve

sorumluluk sahibi yurttaşlar olarak eşit ve tam katılımları için önlerindeki engellerin kaldırılması ve ihtiyaç duyduklarında desteklenmeleri şeklinde olmalıdır.

Bu çalışmada kamu kuruluşları tarafından düzenlenen mesleki eğitim kurslarının özörlöülerin istihdamındaki rolü tartışmak amacıyla sosyal model dikkate alınmaktadır. Zira sosyal model yaklaşımı çerçevesinde iş özörlöülerin için sadece gelir kaynağı değil belki sosyal dışlanmaya karşı özörlöülerin toplumla bütünleşmeleri sağlamaktadır.

Bu bölümde kavramsal ve kuramsal çerçeveöde özörlölölük tanımı, özörlölölüğe yönelik yaklaşımlar ve dünyadaki özörlölölük profili açıklanmaya çalışıldı, ancak bu bölümü izleyen ikinci bölümde, kuramsal ve kavramsal çerçeveöde mesleki eğitim kurslarının özörlöülerin istihdamı üzerinde etkileri ve eğitim ile istihdam ilişkisi ayrıntılı bir şekilde ele alınacaktır.

2. BÖLÜM

ÖZÜRLÜLERİN İSTİHDAMI AÇISINDAN MESLEKİ EĞİTİM

2.1. Özürlülere Yönelik İstihdam Politikaları

2.1.1. Özürlülerin İstihdam Gereği

Özürlülerin sosyal yaşama katılabilmeleri ve toplumla bütünleşmeleri başkalarına yük olmadan bağımsız yaşam sürdürebilmelerine ve dolayısıyla çalışmalarına bağlıdır. Bu dezavantajlı bireylerin başkalarına bağımlı ve topluma yük olmanın ezikliğinden kurtaracak, kendini toplumun bir parçası olarak hissetmesini sağlayacak en önemli yol, kuşkusuz istihdamdır. Çalışan, üreten ve bunun karşılığında sürekli bir gelir elde eden özürlü sosyal yaşamla bütünleşmiş demektir (Kenar, 2007). Başka bir ifade ile özürlülerin toplumla bütünleşmeleri sağlanmasının en temel gereği onların istihdam edilerek çalışma yaşamına katılımlarının sağlanmasıdır. Bu bağlamda, öncelikle özürlülerin çalışma yaşamına katılımlarının ne kadar önemli olduğunun bilincine varılması gerekmektedir. Daha sonra mevcut istihdam politikaları irdelenerek geliştirilmeye çalışılmalı ve yeni çözüm önerileri üretilmelidir.

Diğer yandan, çalışmanın gerek bireysel gerekse toplumsal refahın sağlanmasındaki önemi herkes için açıktır. Bireysel ve toplumsal açıdan çalışmanın sayısız faydası bulunmaktadır. Çağdaş anlayışın bir gereği olarak “*çalışmak ve işsizlikten korunmak*” bir insan hakkı olarak da değerlendirilmektedir (Öztürk, 2011: 29).

Yukarıda da ifade edildiği gibi özürlü bireyler toplumlarda gerek doğuştan, gerek sonradan oluşan sebeplerle sürekli var olmuşlardır. Bu kişiler toplumun diğer

fertlerine kıyasla, çeşitli nedenlerle bir yandan çeşitli sorunlarla karşı karşıya gelmişler ve diğer taraftan toplumda toplumun diğer bireylerinden farklı muameleye tabi tutulmuşlardır (Kayacı, 2007: 5). Bu kişilere karşı duyulan hisler *acımak*, *üzülmek*, *irilmek* gibi olumsuz hislerden oluşmaktadır. Genellikle, kişiler özürlü birisini gördükleri zaman, O'na güç kazandırmak yerine hemen korumaya çalışmaktadırlar zira toplumun gözünde bu tür dezavantajlı insan “*zavallıdır, güçsüzdür, topluma verebileceği hiçbir şey yoktur, hatta topluma yüküdür!*”(Aytaç 1993; aktaran: Meşhur, 2006: 60). Özürlü birey işsiz kaldığı ve yaşadığı topluma üreterek katkıda bulunamadığı için en temel insani ihtiyaç olan kendini gerçekleştirme olgusunu yaşamamanın bunalımını çekmekte, ailesine ve topluma yük olmak durumunda kaldığı için de ömür boyu eziklik yaşamaktadır.

Özürölüler, 19. YY.'ın son çeyreğinde sosyal politikalara konu olmaya başlamıştır. Bu konudaki çalışmaları, tarihi açıdan üç evreye ayırmak mümkündür. I. Dünya Savaşı'na kadar olan dönemde, özürölüler özel ve temel eğitim hizmetlerinden mümkün olduğunca çok yararlanmalarını sağlama amacı taşıyan çalışmalar yapıldığı görölmektedir. I. Dünya Savaşından sonraki dönemde, özürölüler tıbbi ve mesleki rehabilitasyon hizmetlerinin sağlanmasına yönelik çalışmalar ağırlık kazanmıştır. II. Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde ise, özürölüler istihdam edilerek korunmalarına yönelik politikalar önem kazanmaya başlamıştır. Uluslararası Çalışma Örgütü 159 Sayılı Engellilerin (sakatların) Mesleki Rehabilitasyonu ve İstihdamı Hakkında Sözleşme, mesleki rehabilitasyon ve istihdama ilişkin ilkeleri belirlemekte ve bu çerçevede devlete düşen yükümlölöklere yer vermektedir (Kayacı, 2007; 5).

Özürölülerin sosyal ve ekonomik yaşama katılmalarına yönelik çalışmalar XX'nci yüzyılın başlarına denk düşmektedir. Özürlü çalıştırma yükümlölölüğü fikri

ise, özellikle Dünya Savaşları sonucunda Avrupa toplumlarında harp malulü nüfusunun artışı ile doğmuştur (Uşan, 2003,).

Meşhur (2004), özürlü bireylerin çalışma hayatına katılmalarına gerekçe olarak çeşitli faktörleri sıralamıştır, bunlar; i) Özürlü sayısının büyük boyutlarda olması, ii) Sosyal sebepler, iii) Ekonomik sebepler, iv) Birey, toplum ve devlet görüşlerindeki değişimler. 1. Bölümde de ifade edildiği gibi dünya nüfusun yaklaşık % 15'nin bir çeşit özürlülükle karşı karşıya olması tahmin edilmektedir (DSÖ, 2011). Dolayısıyla, böyle bir büyük bir nüfus hem üretim-tüketim dengesi açısından hem de işgücü piyasasına katılım açısından önem taşımaktadır.

Sosyal açıdan bakıldığında, özürlüler gibi dezavantajlı grupların diğer insanlara göre istihdam edilmeye daha çok ihtiyaç duymaktadırlar. Zira çalışma statüsü özürlüler için bir sosyal kimlik anlamını taşımakta ve diğer yandan sosyal dışlanmaya karşı ve toplumdan soyutlanmasını önlemektedir. Diğer taraftan, hem çalışarak kazandığı para ile başkasına muhtaç olmamak, hem de yetişkin bir insan olarak toplumda üretim sürecine katılmak, her insan gibi özürlü bireyin gösterdiği normal bir istek olmaktadır (Özürlüler Şurası, 1999, 111).

Toplumun diğer bireyleri gibi üretimde katkı sağlamak ve toplumda saygın bir konuma sahip olmak herkes için olduğu gibi özürlülerin de arzusudur. Ekonomik açıdan diğer insanlarda olduğu gibi, özürlü kişiler de kendilerinin ve bakmakla yükümlü oldukları kişilerin hayatlarını sürdürebilmek sosyal ve kültürel gereksinimlerini karşılayabilmek ve ailenin diğer fertlerine yük olmamak için çalışması ve gelir elde etmesi önemlidir. Bu açıdan özürlülerin çalışma yaşamına girmesi sosyal olduğu kadar, aynı zamanda ekonomik açıdan da bir zorunluluk haline gelmiştir (Meşhur, 2004).

Günümüzde devletler, korunması gereken dezavantajlı gruplara (yaşlı, yoksul, özürlü, kimsesiz insanlara) artık daha fazla hizmet götürmekte ve birçok sorumluluklar yüklenmektedir (Meşhur, 2004). Devletin özürllülerin istihdamının önemine inanması sonucunda dezavantajlı bireylerin işsizlik sorununu çözmek amacıyla çeşitli düzenlemeler yapması gerekmektedir.

Günümüzde de özürlü gruba yönelik sosyal politikaların, bu bireylerin istihdam edilmeleri ile çalışma hayatı ve iş ilişkilerinin özürllüler açısından özel olarak düzenlenmesine yönelik olduğu görülmektedir. Özürllülerin işe yerleştirilmeleri ve o işi ellerinde tutabilme ve işe devam etmelerine yardımcı olunarak korunmalarının, uluslararası sosyal politikaların temel ilkeleriyle de uyum sağlaması ve bu politikaların belirtilen hedefler doğrultusunda sağlık ve eğitim politikaları ile de örtüşeceği ifade edilmektedir (Kayacı, 2007: 5).

2.1.2. Özürllülerin İstihdamını Engelleyen Faktörler

Özürllülerin istihdamı konusunda karşımıza iki belirgin olumsuzluk çıkmaktadır: Bunlardan birincisi, özürllüler arasındaki istihdam oranının daha düşük olmasıdır. Toplumu bir bütün olarak ele aldığımızda özürllü kişiler arasındaki işsizlik, toplumdaki özürllü olmayan kişilerin oldukça üzerinde olma eğilimindedir (Öztürk, 2011: 32). Özürllülerin istihdam oranını özürllü olmayan işgücünün istihdam oranının¹⁴ mukayesesi bu farkı açıkça ortaya koymaktadır. Dünya Sağlık Araştırması verilerine istinaden 51 ülke genelinde özürllü erkeklerin istihdam oranı % 52,8 ve

¹⁴ Özürllülerin işgücü piyasasındaki durumlarını incelemek için, "istihdam oranı" "işsizlik oranına" kıyasla gerçeği göstermekte daha mantıklı gelmektedir. Başka bir deyişle, özürllülerin işsizlik oranları onların işsizlik sorunlarının gerçek resmini göstermemektedir. Zira bu kişiler genelde özürllülüklerinden dolayı "iş arama" faaliyetine girme imkânları olmadığı için "işgücüne" dâhil olmamaktadırlar. Dolayısıyla, özürllülerin işgücü nüfusu gerçek miktarından az tahmin edildiği için, özürllülerin işsizlik oranı gerçeği yansıtmamaktadır (WHO, 2010: 237).

özürlü kadınların ise % 19,6 iken, özürlü olmayan erkeklerin istihdam oranı % 64,9 ve kadınların istihdam oranı ise % 29,9 olarak tespit edilmiştir (WHO, 2011: 237). Dolayısıyla bu verilere göre, öncelikle özürlülerin, toplumun özürlü olmayan kişilerine göre istihdam oranları çok düşük olduğu ve diğer yandan, özürlü erkeklere göre özürlü kadınların işgücü piyasasındaki durumlarının daha da vahim olduğu aşikârdır.

İstihdam kaygıları tüm dünyada özürlü bireyler açısından hayati önem taşımaktadır (Schriner, 2011: 269). 2003 verilerine göre Dünya genelinde baktığımızda özürlülerin istihdam oranı Güney Afrika'da % 30, Japonya'da % 38, İsviçre'de % 81 ve Malawi'de ise % 91 civarında tespit edilmiştir (WHO, 2010: 237-238).

İstihdam oranı özürlü olan kişilerin alt gurupları arasında da değişiklik göstermektedir (Schriner, 2011: 273-274). Britanyalı bir araştırmacının analizine göre zihinsel özürlü bireyler diğer özürlü gruplarına göre işgücü piyasasına dâhil olmakta ve kendilerine bir iş bulmakta daha çok zorlanmaktadırlar. Başka bir araştırmanın sonucuna göre zihinsel özürlüler normal insanlara göre 3 ila 4 kat daha az istihdam edilmekte ve muhtemelen çok uzun süre işsizlik süresini yaşamaktadırlar (WHO, 2010: 37-38).

Özürlülerin istihdamıyla ilgili karşımıza çıkan ikinci olumsuzluk ise, özürlülerin işgücü piyasasına katılma tarzlarının, çoğunlukla talep edilmeyen düşük ücretli, düşük beceri gerektiren, alt statülü işlerde olduğudur (Barnes, 1992). Öte yandan bir insanın özürlünün olması da düşük gelirli olmasıyla bağlantılıdır. Özürlü bireyler iş bulduklarında bile, genellikle değerlerinden daha az süre

çalıştırılmaktadır. Tüm dünyada özürlü kişilerinin ekonomik faaliyetlerinde değerli rollerde istihdam edilmeleri özürlü olmayan kişilere göre daha düşük bir ihtimaldir (Schriner, 2011: 273-274). Ücret konusunda da özürlü erkek ile özürlü kadınların aldıkları ücret arasında farklılıklar görünmekte ve bu da verimlilik üzerinde negatif etki yaratmaktadır. ABD’nde yapılan bir araştırmaya göre cinsiyet ayrımcılığı hem ücret ve istihdam oranları üzerinde negatif etki yaratmaktadır (WHO, 2010: 239).

Özürlüler önlerinde bulunan çeşitli engellerden dolayı işgücü piyasasına dâhil olmakta dezavantajlı durumdadırlar. Örneğin, özürlülerin eğitim ve yetiştirme programlarına ve finansal kaynaklara ulaşamamalarından dolayı işgücü piyasasından dışlanmayla karşılaşmaktadırlar. İşyeri koşulları ve işverenlerin özürlülere yönelik önyargıları bu konuyu daha da güçlendirmektedir (WHO, 2010: 239).

Özürlü kişilerin kol işinde ya da vasıf gerektirmeyen işlerde çalıştırılma oranı daha yüksekken, profesyonel ya da yönetici pozisyonlarda bulundukları örnekler daha azdır. Yetişkinen özürlü olan işçilerin yalnızca üçte biri işlerini koruyabilmektedir (Schriner, 2011: 273).

Ayrıca, özürlülerin istihdamını güçleştiren sayısız neden arasında eğitim ve rehabilitasyon konusundaki yetersizlikler büyük önem taşımaktadır (Öztürk, 2011: 30). Eğitim verimli çalışma ve makul bir ücret elde etmek için merkezi bir konuma sahiptir (WHO, 2010: 239). Özellikle genç özürlülerin, genelde formel eğitim sistemine ulaşmaktan mahrum bırakıldıklarından, günümüzdeki enformasyon çağı etkileri altında bulunan işgücü piyasasına dahil olabilmeleri için, bireysel becerilerini ve niteliklerini geliştirebilmelerine yönelik daha fazla eğitime ihtiyaçları vardır (WHO, 2010: 239).

Özürleri bulunan kişilerin istihdam sorununu karmaşıklaştıran etkenlerden biri de, gelişen ülkelerde çalışmanın niteliğinin, enformasyon çağının hızla geliştiği sanayi sonrası ekonomilerinden önemli değişiklikler göstermektedir. Dünyada birçok insan çiftçilik ya da balıkçılık gibi geçimle ilgili faaliyetlerde ya da tüccar ve zanaatkâr olarak kendi işinde çalışmaktadır. Dolayısıyla bu ekonomilerdeki özürlülerle ilişkin verilerin oluşturulması ve kayıt zorluğu olduğundan çalışma çağındaki özürlülere yönelik tahminlerde bulunmak çok zordur (Schriner, 2011: 273)

Özürülerin işgücü piyasasına dâhil olmalarını engelleyen diğer bir faktör, kültürel olarak toplumun özürülerini yanlış anlama (misconceptions about disability) engelidir (WHO, 2010: 240). Kültürel etkilerin anlaşılması, toplumların özürülük tanımlarını ve özürülerin yaşadıkları koşulları anlamak için de önemlidir. Kültürel etkenler yalnızca yeti yetiminin nedeninin nasıl anlaşılacağını değil, aynı zamanda özürülü bireyin, o insan için uygun olduğu saptanmış toplumsal rollerde yaşayıp yaşamayacağını, erişkin hale gelene kadar yaşayıp yaşamayacağını da belirleyecektir (Schriner, 2011: 273).

İşverenlerin, özürülü bireylerin kabiliyetlerine yönelik önyargılarından dolayı bazı durumlarda özürülerin ayrımcılığa maruz kaldığı görülmektedir (WHO, 2010: 240). Bazı araştırmacılar istihdam sonuçlarının asli belirleyicilerinin özürülü bireylere yönelik önyargılı “tutumlar” ve “*ayrımcı*” davranışlar olduğunu savunmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, politika ve diğer araçlar yoluyla ayrımcılık engellerinin kaldırılması, özürülü kişilerin iş sahibi olmalarını ve işlerini korumalarını mümkün kılmaya giden yolda zorunlu ve bazılarına göre yeterli bir adımdır (Schriner, 2011: 273).

2.1.3. Özörlölerin İstihdamında Yararlanılan Çalışma Yöntemleri

Özörlöleri (özrü olmayan kişiler de dâhil olmak üzere), iş piyasasının özellikleri ve gereksinimleri doğrultusunda eğötmek, özellik ve beceriler kazandırmak ve iş piyasasına hazırlamak gerekir (Öztürk, 2011: 30). Özörlölerin istihdamı ile ilgili olarak dünyada farklı sistemler ve yöntemler uygulanmaktadır. Yapılan literatür incelemesi (Uşan, 2003; Meşhur, 2004; Öz ve Orhan, 2012), konuyla ilgili olarak yedi yöntem olduğunu göstermektedir:

- a) Kota Sistemi
- b) İşverenlerin Yasal Zorunluluk Olmadan Özörlö Çalıştırmaları
- c) Kooperatif Çalışma Yöntemi
- d) Korumalı İşyerleri
- e) Kişisel Çalışma Yöntemi
- f) Evde Çalışma
- g) Sadece Özörlölerin Çalıştırıldığı Seçilmiş İşlerde İstihdam.

Çeşitli özörlö çalışma yöntemlerinin özellikleri ve birbirinden farklılıklarını ayrıntılı bir şekilde anlamak için bu bölümde bu yöntemler ele alınmaktadır.

a) **Kota Sistemi:** Özörlö çalıştırma yöntemlerinden ilki ve tarih itibariyle de öncelikli olarak uygulanan özörlö çalıştırma yükümlüğü yöntemidir (kota rejimi - compulsory quota) (Uşan, 2003). Bu yöntemde, gerek kamu sektöründe gerekse özel sektörde belli sayıda işçinin çalıştığı işyerlerinde belirlenen oranda özörlö çalıştırma yükümlülüğü öngörülmektedir (Makas, 2011: 5). Kota rejimi iki sistem veya model kapsamında uygulanması görölmektedir. İlk olarak, doğrudan doğruya uygulanan kota rejimi (straight forward quota) 1995 yılından önce İngiltere’de uygulanmış olup, İtalya, İspanya gibi birçok ölkö tarafından yaygın olarak benimsenmektedir. Diğer

model ise, kotaya uyulmasa da onun bedelini ödemeyi (levy-grant) öngören, Almanya, Fransa ve Avusturya'da uygulanan sistemdir (Uşan, 2003).

Kota sistemi bazı eleştirilere de maruz kalmıştır. Kenar (2007)'e göre işletmeler üzerinde fazla mali yük yaratan bu yöntem, işletmeleri özürlü istihdamına teşvik etmek yerine para cezaları uygulamaktadır. Bu haksız rekabet küresel piyasada daha da belirgindir. Özörlöülerin istihdamı konusunda ölkeler genellikle zorlama yerine teşvik sistemleri uygulamalarını benimsemektedir. Ayrıca eğitim düzeyi yüksek olamayan ölkelerde zorunlu istihdam yükümlüğünü yerine getirmek isteyen birçok işletme kalifiye özörlöü işçi bulmakta zorlanabilir.

b) İşverenlerin Yasal Zorunluluk Olmadan Özörlöü Çalıştırmaları: Bu yöntem, işverenlerin kota/ceza gibi uygulamalar dışında tamamen kendi isteğine bağılı olarak özörlöü istihdam etmesi durumunu ifade eder. Ancak özörlöüler konusundaki önyargılar bu imkânı da oldukça sınırlandırmaktadır (Öz ve Orhan, 2012: 43). Yasal zorunluluk olmadan özörlöülerin çalıştırılmaları, işverenlerin özörlöülere yönelik olumlu veya olumsuz tutumuna ve aynı zamanda özörlöülerin bireysel girişim ve imkânlarına bağılılığı dikkat edilmesi diğeri bir husustur (Meşhur, 2004). İşverenler yasal zorunluluk olmadan, genellikle özörlöü çalıştırmayı tercih etmemektedirler.

Özörlöülerin istihdamı için doğıal bir yöntem sayılan bu sistem, herhangi bir zorunluluk olmadan işverenlerin kendiliğinden özörlöü istihdam etmelerinin diğeri yöntemlere göre üstün yönünü teşkil etmekte ve bu şekilde özörlöü istihdamının yapılması toplumun özörlöüler konusunda bilinçlenmesinin bir göstergesi olacaktır. Diğeri yandan, bu yöntem kapsamında özörlöüler de kendilerini güvenildiğini hissederek daha çok iş tatmini yaşayabileceklerdir (Öz ve Orhan, 2012: 43). Bu

yöntemin daha başarılı olması için toplumun bilinçli olması gerekir. Bu bilincin olmadığı takdirde özellikle işveren kesimi, “acaba yapabilirler mi?” kaygısı içerisinde hareket ettikleri (Öztürk, 2011: 30) için bu yöntemle özürlü istihdamı düşük düzeylerde kalmaktadır

c) **Kooperatif Çalışma Yöntemi:** Özörlöölölerin yetenek ve kapasitelerini dikkate alan ve bu kişilerin işbirliğine dayanan bu yöntem, devlet desteğı ya da özörlöölölerin kendi çabalarıyla ile kurdukları “kooperatif örgötlönmelerle”, çeşitli çalışma alanlarından kendilerine çalışma imkânları ve iş olanakları yaratmalarını ifade eder (Meşhur, 2004).

Kooperatif çalışma yöntemi, uygulamada korumalı işyerleri modeline oldukça benzeyen bir yöntemdir. Ancak korumalı işyerlerinden işyeri örgötlönmeye şeklinden farklı olarak, bu yöntemde özörlöölöler kooperatifler şeklinde örgötlönmektedir (Öz ve Orhan, 2012: 44).

d) **Korumalı İşyerleri:** Normal emek piyasasında çalışabilmeleri, sahip oldukları özür türü ve yoğunluğu nedeniyle pek mümkün olamayan özörlöölölerin, bir yandan mesleki rehabilitasyonunun sağlandığı, diğer yandan bu kişilerin çalışma yaşamına katılımlarının sağlandığı özel olarak oluşturulmuş işyerleri korumalı işyerlerinin esasını teşkil etmektedir (Makas, 2011: 7). Başka bir deyişle, korumalı istihdam (sheltered employment), kişisel noksanlıkları veya özörlöölöleri nedeniyle yaşamlarını “normal” bir mesleki faaliyetle kazanamayacaklar için “özel” olarak düzenlenip, kurulan işyerlerindeki istihdam türüdür. Bu yöntem hem kota rejimini hem de ayrımcılığı önlemeye yönelik mevzuat yöntemini kabul eden ölkeler tarafından uygulanmaktadır (Uşan, 2003). AB’nde yaklaşık 380.000 özörlöölö korumalı istihdam altında çalışmaktadır (Fırat, 2000: 402).

e) **Kişisel Çalışma Yöntemi:** Kişisel çalışma yöntemi özörlölerin kendi işlerini kurup çalışmaları esasına dayanmaktadır. Bu yöntem esnek çalışma saatlerinden dolayı çekici istihdam yöntemlerinden biri sayılmaktadır (Blunkett, 1999; akt: Öz ve Orhan, 2012: 42). Bu yöntemde özörlö kişi, çevresinin veya kendisinin imkânlarıyla ve kimseye bağılı olmadan kendi şahsına çalışma fırsatı sunduğı bir iş kurmaktadır (Meşhur, 2004).

Öz ve Orhan (2012) özörlölerin kişisel çalışma yönteminin başarılı olabilmesi için i) özörlölerin temel eğitimi, ii) ölkedeki ekonomik gelişmeler ve kaynak bulma imkânları, iii) özörlölere sağlanan mesleki eğitim ve iv) girişimciliğın teşvik edilmesi dört gerekliliğın bir bütün halinde yerine getirilmesi gerektiğini ifade etmektedirler (Öz ve Orhan, 2012: 43).

f) **Evde Çalışma**

Bu yöntem özellikle ağır derecede öözü bulunan özörlölöer için oldukça uygun bir çalışma sistemidir (Altan, 2008; aktaran: Öz ve Orhan, 2012: 44). Ağır öözü nedeniyle evinden ayrılamayan ancak bulunduğı yerde uygun bir işte çalışabileceğı belirlenenler için “evde çalıştırma” sistemi uygulanmaktadır. Özörlölerin fiziksel ve duygusal durumlarından dolayı bu çalışma sistemi uygun görölmektedir. Evde çalışma yöntemi kapsamında, özel olarak özörlölerin evlerine iş götüren ve bitmiş ürünleri evlerinden toplayan bir sistem kurulmuştur (Aydın, 1991). Günümüzde, bilişim teknolojileri özörlölerin evlerinde yapabilecekleri pek çok iş alanı yaratmaktadır. Bu sayede özörlölöer evlerinden, muhasebe kaydı tutabilir, internet üzerinden aracılık işlemi, pazarlama hatta avukatlık, danışmanlık gibi pek çok faaliyeti yapabilirler (Öz ve Orhan, 2012: 44).

Bu çalışma yöntemi bir takım sakıncaları da barındırmaktadır. Özürlünün sosyal yaşama tam katılımını engellemekte ve genellikle sosyal güvenceden yoksun kalmaktadırlar. Bu olumsuzluklar giderildiği takdirde özürlü istihdamında yararlanacak modellerden biri olabilir.

g) Sadece Özürlülerin Çalıştırıldığı Seçilmiş İşlerde İstihdam

Özürlülerin istihdamında etkili şekilde uygulanan bir diğer yöntem seçilmiş iş (designated employment, reserved occupation)dir. Bu model, belirli işlerin yapılmasını yalnızca özürlülere özgülenmektedir (Uşan, 2003). Sosyal politikalarda özürlülere uygun işler yaratmak amacıyla çeşitli yöntemler öngörülmektedir. Özürlülerin istihdam edilebilmesi için, özür gruplarına ve özürlülük derecelerine göre ne tür işleri, nerelerde ve nasıl yapabileceklerinin belirlenerek uygun işlere yerleştirilmeleri gerekmektedir (Fırat, 2000: 402). İtalya’da, görme özürlüler veya her iki gözüyle de 1/10’dan daha fazla göremeyenler için telefon santral memurluğu, masörlük, masör-fizyoterapistlik ayrılmış iş olarak kabul edilmiştir. Yunanistan’da da, telefon santral memurluğu görme özürlüler için tahsis edilmiştir. Danimarka’da ise, herhangi bir kota oranı benimsenmemişken, telefon santral memurluğu görme özürlüler için tahsis edilmiştir (Uşan, 2003).

Özürlülere yönelik seçilmiş işler sistemi başarı ile uygulanabilmesi için özürlülerin yapabileceği işlere ait iş ve meslek analizlerinin yapılması ve iş tanımlamalarının düzenlenmiş olması gerekmektedir. Özürlülere has iş ve mesleklerin tanımları uygun yapıldığı takdirde, özürlülerde hangi işleri yapabileceklerini veya mevcut işi yapabilmek için hangi mesleki yeterliliklere sahip olması gerektiği konusunda objektif bir bilgiye sahip olacaktır (Öz ve Orhan, 2012:

45). Bu sistemde özürlü uygu eğitim almasına rağmen sadece kendisi için belirlenen mesleklerde ve işlerde çalışmak zorunda kalabilirler buda çalışma yaşamında özörlölere yönelik ayrımcılığı pekiştirmektedir. Oysa sadece özörlölülerin çalışacağı işleri belirlemek yerine; iş ve meslek analizleri yapılmalıdır. İş ve meslek analizlerinin gerektirdiği yeterliliklere (eğitim vb.) sahip özörlölüler, özörlölüler bu işlere başvurabilmeleri işyeri düzenlemesi kişinin öözüüne göre yapılmalıdır.

Özürlölülerin istihdamında uygulanan ve yukarıda açıklanan yedi yöntemi değörlendirdiğimizde, tüm bu sistemlerin başarısı özörlölülerin eğitim ve mesleki eğitimlerine bağılı olduğunu açıkça görebiliriz. Kanunlar ve yasalarla işletmelere özörlölü çalıştırması gibi önlemlerin önemi kadar özörlölülerin eğitimi de şarttır. Verimli istihdam ancak eğitim, mesleki eğitim ve nitelikli işgücü ile mümkündür. Günümüzde bilişim teknolojisinden yararlanarak özörlölüler için evde çalışma olanakları veya kooperatif örgütlenme çalışma yöntemi gibi modellerin başarısı sadece özörlölülerin bilgi, beceri ve yeteneklerine uygun mesleklerde eğitim almalarıyla mümkün olabilir. Dolayısıyla, tüm bu yöntemlerin başarısının mesleki eğitime bağılı olduğu aşıkârdır.

Özürlölülerin istihdamı önündeki engeller bir bütün olarak değörlendirildiğinde bu engellerin birbirlerine bağılı etmenler olduğu görölmektedir. Özürlölülerin istihdamı konusundaki politikaların yetersizliği, özörlölülerin istihdamdan önce yeterince eğitilememeleri, özörlölülerin eğitim ve vasıf düzeylerinin düşük olması, genel olarak toplumun özörlölölere yönelik önyargıları, işverenlerin özörlölölere yönelik olumsuz tutumları vb. nedenler birbirleriyle karşılıklı etkileşim içeresindedirler. Bütün bu engellerin yanı sıra özörlölölülerin çalışma yaşamında karşılaştıkları sorunlar nedeniyle

istenen başarıyı elde edememeleri de işsiz özürlülerin istihdamını güçleştiren yeni bir etkene dönüşmektedir (Karataş 2001: 149).

2.1.4. Özürlülere Yönelik Aktif İşgücü Piyasası Politikaları

Aktif ve pasif işgücü piyasası politikaları işgücü piyasası dengesizliklerine karşı etkin müdahale yollarındandır (Varçın, 2004). Pasif politikalar, işsizlik sigortası ve erken emeklilik gibi programlardan oluşmakta ve daha çok işsizlik döneminin olumsuz etkilerini azaltmayı hedeflemektedir. Aktif işgücü piyasası politikaları (AİPP) farklı hedef gruplarına yönelik uygulanan çeşitli programları içeren bir bütünden oluşmaktadır. AİPP amacıyla siyasal, sosyal ve ekonomik hedefler bulunmaktadır. Devletler işgücü piyasasından aldıkları özellikle uzun süreli işsizlik oranları gibi sinyaller ile kendi hedef gruplarını belirlerler. Başka bir deyişle, gençler ve ya dezavantajlı gruplara yöneltilen AİPP programları hükümetlerin işsizlikle mücadele de önceliklerini gösterir (Betcherman, et al, 2004).

Aktif işgücü piyasası politikaları (AİPP) kavramı, uygulamada çok sayıda ve birbirinden farklı programların oluşturduğu bir bütünü ifade etmede kullanılmaktadır. Dolayısıyla devlet tarafından uygulamaya konan ve işsizlerin emek piyasasına girişlerini veya emek piyasasında kalışlarını kolaylaştıracak her türlü sosyal politika önlemi bu bağlamda dikkate alınmalıdır (Uşen, 2007: 66). Aktif işgücü piyasası politikaları, farklı yollar vasıtasıyla istihdam ve gelir artışlarını sağlayabilir. Aktif istihdam politikaları, işsizliği azaltmayı ve işini kaybeden kişilerin işsizlik sürelerini kısa tutarak istihdama katılmalarını amaçlayan programlardan oluşmaktadır (Varçın, 2004: 3).

Aktif işgücü politikalarının bireysel faydalarının yanı sıra çok sayıda sosyal ve makro- ekonomik etkileri olduğu söylenebilir. Aktif istihdam politikaları işsizliğin azaltılması hırsızlık, uyuşturucu ve alkol kullanımı, fuhuş gibi işsizliğin sebep olduğu veya arttırdığı sosyal problemlerin azalmasına yardım edebilmektedir (Biçerli, 2005: 4-5).

Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) aktif işgücü piyasası politikalarını, “işgücü piyasasını ve işçilerin işle ilgili niteliklerini geliştirmeye ve daha etkin bir işgücü piyasasını teşvik etmeye yönelik aktivasyon önlemleri” olarak tanımlamaktadır (OECD, 1993: 39). İş arayanları teşvik etmek ve daha aktif hale getirerek iş bulmalarını ve/ya istihdam edilebilirliklerini iyileştirmek aktivasyon stratejisinin özünü oluşturmaktadır (OECD, 2007: 208).

1970’li yıllardan bu yana işgücü piyasasındaki önemli dengesizlikleri gidermek için artık ne standart iş ve işçi bulma hizmetleri ne de işsizlik yardımları tek başına yeterli olmamaktadır. Bu nedenle; hükümetlerle birlikte Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD) ve Avrupa Birliği (AB) gibi kimi uluslararası kuruluş ve örgütlenmeler işgücü piyasasını düzenlemede işsizlere gelir desteği sağlayan pasif işgücü piyasası politikalarından işsiz insanların iş bulma şansının artırıldığı daha aktif politikalara yönelmiştir.

Aktif istihdam politikaları, işsizlere iş arama yardımları, mesleki eğitim ve temel eğitim gibi özel destek unsurlarını ve yeni istihdam alanları açma faaliyetlerini içeren bir dizi tedbirden oluşmaktadır. Bununla birlikte, aktif istihdam politikaları işsizlik ödemeleri gibi pasif istihdam politikaları ile de yakından ilgilidirler. İşsizlerin ve eksik istihdam edilenlerin işgücüne entegrasyonlarını sağlamak, yani onları aktifleştirmek amacını gütmektedir. Kamu istihdam kurumları (KİK) bu programları

uygulamada doğrudan yetkili konuma sahip olmasalar bile, birçok ülkede, sınırları belirleyici bir rolleri vardır (Auer, Efendioğlu ve Leschke, 2005: v).

Aktif istihdam politikaları çeşitli programlardan oluşmaktadır; (1) Kamunun eşleştirme ve danışmanlık hizmetleri, 2) Mesleki eğitim, (3) Sübvansiyon edilmiş istihdam [özel sektöre yönelik ücret ve istihdam sübvansiyonu, kendi işini kuranlara yardım ve doğrudan kamu sektöründe istihdam], (4) Gençlere yönelik politikalar, (5) Özürlülere yönelik politikalar, (6) İşsizlik sigortası ve (7) Erken emeklilik (Biçerli, 2005: 4-5).

Risk gruplarına yönelik AİPP, gençler, özürlüler, kadınlar, yabancılar, yaşlılar ve uzun süreli işsizler gibi işgücü piyasasında özel koruma gerektiren gruplara yönelik uygulanan politikalar (Işığışok ve Emirgil, 2009: 220). Dezavantajlı gruplarının istihdam gereği gerçeğini dikkate alarak, bu risk grubuna yönelik çeşitli aktif programlar hem OECD hem de AB sınıflandırmalarında kendine has bir başlık altında toplanmaktadır.

Özürlülere yönelik programlar arasında mesleki rehabilitasyon, eğitim programları ve fiziksel veya zihinsel engellilere yönelik istihdam sübvansiyonları sayılabilir. Mesleki rehabilitasyon, özürlülerin topluma uyumunu destekleyen ve olumsuz çalışma koşullarından korunmada eşit olanaklar sağlayan tüm hizmetleri ve önlemleri içermektedir (Kapar, 2005: 356; Uşen, 2007: 79).

AB üyesi ülkelerin hemen hepsinde özürlülerin ekonomik hayata katılımını sağlayacak önlemlere yer verilmektedir. Örneğin Almanya'da işverenler açık işlerin %5'inde özürlü istihdam etmek zorundadır. Almanya'da ayrıca özürlülere yönelik mesleki eğitim, ücret sübvansiyonları (24 ay boyunca özürlü işçinin ücretinin %70'i

sübvansede edilir), iş arama yardımı, özürli işçinin işyerine uyumunu sağlamaya yönelik yardımlar gibi hizmetler de bulunmaktadır (Uşen, 2007: 78).

AB-27 düzeyinde toplam işgücü piyasası harcamaların %3,7'si “korunmuş İstihdam ve rehabilitasyon” başlığı altında özürliülerin istihdamı için AİPP kapsamında harcanmaktadır. Başka bir ifade ile 2009 yılında AB (27) ülkelerinde özürliülerin istihdamı için yaklaşık 9 milyar 371 milyon Avro harcanmıştır. AB (27) ülkelerini dikkate aldığımızda bu göstergeye göre Danimarka %21, Hollanda %17,4 Polonya %13,4 ve İsveç %12,4 ile ön sıralarda yer almaktadır (Eurostat, 2012).

2.2. Mesleki Eğitim ve İstihdam

2.2.1. Eğitim ve İstihdam

Yetiştirme (training) geniş bir kavramdır. Aslında, standart bir tanımı bulunmadığı için de yetiştirme konusunda yapılan araştırmalar farklı tanımlardan yola çıkmaktadırlar (Ünal, 1994: 755). Ünal (1994), Mincer'in “*yetiştirme*”yi, hem okuldaki eğitim sürecini hem de işteki öğrenme süreçlerini içerecek biçimde kullandığını ve “*beceri kazandırmak veya işgücü verimliliğini geliştirmek için yapılan yatırımlar*” olarak tanımladığını belirtmektedir. Bu tanımlama ile okuldaki eğitim sürecinde ve iş ortamında, belirtilen amaçla yapılmayan eğitim etkinlikleri yetiştirme kavramının dışında tutulmaktadır. Öte yandan mesleki eğitimin (vocational education) “kısmen genel eğitim, kısmen de yetiştirmeden oluştuğu” genel eğitimin (general education)” insanın toplumu ve kültürü anlama kapasitesini geliştiren bir süreç olarak ele alındığı görülmektedir (Mincer, 1968, aktaran: Ünal, 1994: 755).

Eğitim önceden belirlenmiş amaçlar doğrultusunda insanların düşüncelerinde, tutum ve davranışlarında, yaşamlarında belirli iyileştirme ve geliştirmeler sağlamaya yarayan sistematik bir süreçtir (Barutçugil, 2002; aktaran: Güzel vd. 2009). Eğitimin ekonomik amaçlara dönük en çok görülebilen yönü, işgücü verimliliği artışına olan etkisidir. Eğitim bu yöndeki bir etki ile üretim sistemine, toplumsal anlamda da kalkınmaya katkıda bulunmaktadır.

“İşgücü piyasası-eğitim” ilişkisi kuramsal açıdan beşeri sermaye teorisiyle açıklanabilir. Eğitimin işgücü piyasasının bir parçası olarak ele alınması ve eğitimin ekonomik çözümlemelerle konu edilmesi Neoklasik İktisat Kuramı ile başlamıştır. Bu nedenle eğitimin ekonomik açıdan nasıl ele alındığını inceleyebilmek için Beşeri Sermaye Kuramından başlamak gerekmektedir. Beşeri Sermaye Kuramı, bireylerin farklı nitelik ve becerilere sahip olduğu yani işgücün heterojen özelliğe sahip olduğu varsayımına dayanır. Bireyler farklı niteliklere sahiptirler ve bu nitelik farklılıkları onların “verimliliklerinin” farklılaşmasına neden olur. Firmalar, farklı verimlilikteki bireylere farklı ücretler öderler, işgücü talebi, işgücü niteliklerini gösteren “işe özgü (spesifik) verimliliğin talebi” olarak yorumlanmıştır (Ünal, 1991: 748-750).

Ayrıca eğitimin diğer yararlarına baktığımızda, iş gücünün niteliğini ve becerilerini geliştirme, ekonominin çağdaş sektörlerinin talep ettiği bilgi ve becerileri nitelikli işçilere verme yoluyla ve bundan dolayı bu işçileri daha üretken yapma yoluyla eğitimin ekonomik büyümeye katkıda bulunduğu görülmektedir. Diğer taraftan eğitim “daha iyi sağlık ve çocuk bakımı standartları”, bir kuşaktan diğerine “daha büyük sosyal mobilité” ve “daha eşit gelir dağılımı” gibi dolaylı katkılar da sağlamaktadır (Aksoy, 1996: 88).

Piyasa ve eğitim-yetiştirme sistemi ile ilgili lkelerarası karşılaştırmaları konu alan çalışmalar, eğitim ve yetiştirme sistemi ile işgücü piyasaları arasında sıkı bir bağlantı olduğunu açıkça ortaya koymaktadır ve bu bağlantı üzerinde önemle durulmaktadır. Eğitim ile işgücü piyasası arasında bu sıkı bağlantı, eğitim sisteminin yapısı ve işleyişi, piyasadaki istihdam örüntülerinin oluşumunu etkileyebilmektedir (nal, 1994: 753). Bu bağlantı üzerinden eğitim kurumları toplumsal ve kültürel ‘‘yeniden üretimde’’ temel bir yol oynamaktadır. Eğitim ile toplum arasındaki bu dinamik ilişi hem karmaşık hem de çelişkili olup, alternatif fikirlere ve pratiklere yer açar (Barton ve Armstrong, 2011: 299-300).

Günümüz toplumlarında, özellikle sanayileşmiş toplumlarda eğitim, insan kaynağının ya da işgücünün ‘‘toplumsal gereksinimler’’ çerçevesinde etkin olarak hazırlanması şeklinde değerlendirilmektedir. Eğitim bir yandan toplumsal anlamda yeniden retilimi, diğer yandan da bireylerin çeşitli rol ve beceriler kazanmasını, dönüştürmesini sağlamaktadır (Güzel, vd. 2009).

Ancak eğitim ile işgücüne katılım bağlantısını Türkiye rneğinde dikkate aldığımızda sorunun boyutu daha da aşıkr olmaktadır. Türkiye zrller Araştırmasına göre zrllerin sadece %12,27’si eğitim hizmetlerinden yararlanabilmektedir. Bakım ve rehabilitasyon hizmetinden yararlananlar %5,9, meslek ve beceri edindirme kursundan yararlananlar %1’dir. zrllerin yararlandığı meslek ve beceri kurslarının büyük çoğunluğu ise ıraklık eğitimi kapsamında yapılmaktadır. Dolayısıyla zrllere yönelik eğitim olanaklarının geliştirilmemesi, mesleki beceri kazandırmadan bu insanları işgücü piyasasına ve sosyal hayata hazırlamadan, yaşama alanlarını zrllerin rahat hareket edebilecekleri fiziksel imknlara kavuşturmadan sadece yasayla getirilen zrl alıştırma yükümlülüğü,

özürlülerin istihdam sorununda kayda değer katkı sağlayabileceği çok uzaktır (Kenar, 2007).

Özürlülerin istihdamını güçleştiren sayısız neden arasında eğitim ve rehabilitasyon konusundaki yetersizlikler büyük yer tutmaktadır (Öztürk, 2011: 30). Eğitimli, meslekli ve becerili özürlülerin çalışma imkânı şüphesiz daha fazladır. Türkiye Özürlüler Araştırmasına göre çıraklık eğitimi alanların yarısından fazlası (%52,4) çalışma imkânına kavuşmuştur. Dolayısıyla, özürlüleri eğitmek, meslek ve beceri sahibi yapmak, istihdam edilebilirliklerini artırmak çok önem taşımaktadır (Kenar, 2007).

2.2.2. Mesleki Eğitim Kavramı

Literatürde mesleki eğitimin çeşitli tanımları bulunmaktadır. Bir tanıma göre, mesleki eğitim “bireye hayatını kazanması için belirli bir meslek alanına ilişkin, bilgi, beceri alışkanlıkları kazandıran ve bireyin kabiliyetlerini çeşitli yönleriyle geliştiren” bir eğitim süreci olarak tanımlamaktadır (Doğan, 1975: 79; Akt. Aksoy, 1996: 76). İşgücünün iş piyasasında geçerliliği olan bir işe girebilmesi ve girdiği işte gelişip ilerleyebilmesi için gerekli “*bilgi, beceri, tutum, davranış ve alışkanlıkları*” kazanması mesleki eğitim yöntemi ile sağlanmaktadır (Uşan, 2003). Başka bir deyişle tüm bireyleri ilgi, istek ve yetenekleri doğrultusunda iş piyasasında geçerliliği olan mesleklerde eğitmek, bu mesleği yerine getirebilecek bilgi, beceri, tutum ve davranışlar ile donatmak mesleki eğitimin temel amacını oluşturmaktadır (Mutluoğlu, 2003).

Doğan (1975: 79), mesleki eğitimi “bireye hayatını kazanması için belirli bir meslek alanına ilişkin, bilgi, beceri alışkanlıkları kazandıran ve bireyin kabiliyetlerini çeşitli yönleriyle geliştiren” bir eğitim süreci olarak tanımlamıştır. Ekonomik işbirliği ve kalkınma örgütü (OECD) de işyerinde eğitimi dikkate almak suretiyle, mesleki eğitimi “uzmanlaşmamış ya da ayrı uzman işçileri uzmanlık gerektiren ve özel nitelikteki görevlere hazırlamak amacı ile yapılan eğitim” şeklinde tanımlamaktadır (Aksoy, 1996: 76).

Mesleki eğitim (vocationalism), “müfredat programının içeriğinin, mesleki ya da endüstriyel açıdan getireceği yararlar, beşeri sermaye olarak pazarlanabilirlik değerine göre belirlenmesi gerektiğini savunan bir eğitim felsefesi” olarak da tanımlanmaktadır (Marshall, 2005: 491; akt: Emirgil, 2010: 577). Başka bir ifadeyle, mesleki eğitim temel olarak araçsal amaçlarla şekillenen bir eğitim biçimi olup, “mesleki eğitim düşüncesine sahip eğitimciler, eğitimin temel amacının öğrencileri istihdama hazırlamak olduğunu” savunmaktadırlar (Winch & Gingell, 1999: 246: akt: Emirgil, 2010: 577)

Mesleki eğitim genel anlamda “iş” ile “birey” arasında “uyum sağlama” süreci olarak tanımlanmaktadır. Bu tanım kapsamında mesleki eğitim, hedef gruplarına göre, teknik eğitim, geliştirme eğitimi, uyum eğitimi, mesleki yaygın eğitim vb. farklılaşabilmektedir. Zira günümüz dünyasındaki küreselleşme ile birlikte teknolojideki değişimler ve işin doğasındaki dönüşümler işi sürekli olarak farklılaştırmaktadır (TİSK, 2004).

Dikkat edilmesi gereken diğer bir husus, mesleki eğitim ile teknik eğitim ilişkisidir. Çoğu zaman mesleki eğitim kavramı ile teknik eğitim kavramı birlikte

kullanılmaktadır. Teknik eğitim ve mesleki eğitim bazen eşanlamda kullanılan kavramdır. Ancak “teknik eğitim” kavramı, mesleki eğitime göre daha sınırlıdır. Bu bağlamda “mesleki eğitim” kavramının teknik eğitimi de içeriği söylenebilir (Aksoy, 1996: 76).

Alkan ve Doğan (1976)’e göre mesleki eğitim, belirli bazı becerileri kazandırma olarak, dar anlamda yorumlanması doğru değildir. Meslek eğitimi esas itibariyle birey, meslek ve eğitim sürecinden oluşmuş üç boyutlu bir bütün halinde görülmesi gerekmektedir. Çağdaş anlamda mesleki eğitim, bir toplum içinde yaşayan birey için gerekli deneyimlerin-ihtiyaçların temininde belirli bir meslek alanına ilişkin bilgi, beceri ve tavır kazandıran ve bireyin yeteneklerini çeşitli yönlerden geliştiren bir eğitim süreci olarak tanımlanır (Alkan ve Doğan, 1976: 30). Başka bir ifadeyle mesleki eğitim, “iş-insan-eğitim” üçgeni arasında düzenlenmektedir. Mesleki eğitimin ülkenin kalkınmasında ve istihdamın artırılmasında önemli rolü bulunmaktadır (Güzel, vd. 2009).

Diğer yandan mesleki eğitimin yapısı dinamikdir. İşin sürekli değişimi mesleki eğitime dinamik bir nitelik kazandırmaktadır. Mesleki eğitimin ihtiyaçlara uyumluluğu ve etkinliliği ile değişime uyum göstermesi arasında güçlü bir ilişki vardır. Çağdaş mesleki eğitim sistemlerinde işteki değişim sürekli izlenmekte, eğitime yansımaları analiz edilmekte ve mesleki eğitim sistemleri sürekli güncelleştirilmeye çalışılmaktadır. Bu amaçla araştırma ve geliştirme faaliyetleri sürdürülmektedir (TİSK, 2004).

Uşan (2003)’e göre özürllülerin mesleki eğitimi sağlanırken üç konu dikkate alınmalıdır. İlki, özürllünün ekonomik geleceğini sağlama, çalışma zevkini oluşturma

gibi nedenlerle meslek eğitiminin yeterli çoklukta olması ve bunlardan seçim hakkının kişilere tanınmasıdır. İkincisi, özürllüler için oluşturulacak meslek eğitiminin mümkün mertebe eski işi ya da ona yakın işler olması gerekir. Nihayet, mesleki eğitim projesi sonucunda özürllülerin özürllü olmayan kişiler kadar verimli olmalarını sağlayacak tedbirler de alınmalıdır.

Mesleki eğitim tarihi, kaydedilmiş tarihin başlangıcına kadar dayanan, temeli çıraklık sistemine dayalı mesleki yaşam ve teknik eğitim olarak bilinmektedir (Güzel, vd. 2009). Başlangıçta insan gücü ihtiyacının karşılanması örgün mesleki eğitim esas alınmıştır. Bu amaçla mesleki ve teknik öğretim okulları hızla açılmış ve yayılmaya başlamıştır (Alkan ve Doğan, 1976)

2.2.3. Mesleki Rehabilitasyon

Fiziksel, zihinsel ya da sosyal açıdan, özürllü bireylerin toplumda “olağan yerini tekrar alabilmeleri” rehabilitasyonun amacını oluşturmaktadır. Genellikle rehabilitasyon denilince akla, daha önce çalışmakta olan bir kimsenin iş kazası gibi olaylar sonucunda özürllenmesi durumunda eski işine ya da kendi yeteneklerine göre başka bir işe uygun hale getirilmesi düşünülür. Oysa henüz doğuştan ya da herhangi bir meslek sahibi olmaksızın kişiler özürllenmiş olabilir (Uşan, 2003). Mesleki rehabilitasyon esnasında, tıbbi rehabilitasyon sonrası özürllü bireyin yetenekleri, bedensel durumları, mesleki açıdan ne yapılabileceği ilgili elemanlarca ölçülerek, kişi hakkında değerlendirme yapılır. Amaç, kişinin özüne yönelik yapılacak iş analizleri ile, özürllü kişinin bilgi ve becerisi de dikkate alınmak suretiyle, işgücü piyasasının ihtiyaç duyduğu bir meslekte istihdam edilerek çalışma hayatına katılımını sağlamaktır (Aytaç, 2010; 133).

Tıbbi model kapsamında uygulanan rehabilitasyon, sağlık ve özörlölere yönelik hizmetlerde, mesleklerin gelişimi ve devletin özörlölü kişilere hizmet ve yardım sağlanmasıdaki öncü rolü, büyük oranda Batı toplumları tarafından geliştirilerek uygulanmaya konmuştur (Schariner, 2011; 283). Tıbbi rehabilitasyon, hastalık, kaza yaşıllık gibi sebeplerden meydana gelen bedeni veya ruhi arızalar sonucunda kaybedilen fonksiyonel güç ve kabiliyetleri tekrar kazandırma amacıyla yapılan çalışmalardır (Uşan, 2003). Tıbbi rehabilitasyonun uzun bir tarihçesi olmasına karşın mesleki rehabilitasyon, II. Dünya Savaşı'ndan sonra harp malulü bireylerin "topluma kazandırılması, tüketici değil, üretici duruma geçip bağımsız hale getirilebilmesi" için yapılacak çalışmalara verilen önemle başlamıştır (Aytaç, 2010;133). Bu anlamda rehabilitasyon, tıbbi, mesleki ve sosyal rehabilitasyon olarak karşımıza çıkmaktadır. Rehabilitasyon bir üçlü saç ayağıdır (Uşan, 2003).

Aytaç'a (2010) göre, mesleki rehabilitasyon terimi; "mesleki rehberlik, mesleki eğitim ve geçici işe yerleştirme gibi, özörlölü bir bireye kendine uygun bir iş temini ve bu işe devamını sağlamak için oluşturulan birtakım meslek kurumlarının hazırlıklarıyla gerçekleştirilen sürekli ve koordine edilmiş rehabilitasyon sürecinin bir parçası anlamında kullanılmaktadır (Aytaç, 2010; 133). Bu tanım, amacında özörlölü bireylerin meslek sahip olmalarına yardımcı olan rehabilitasyon süreçleri ön planda tutmaktadır. Ayrıca sözü geçen tanım kapsamında mesleki rehabilitasyon programları süreklilik ve koordine edilmiş özelliğini taşıyan faaliyetlerden oluşmaktadır.

Doğuştan ya da sonradan herhangi bir nedenle meydana gelen hastalık veya kazalar nedeniyle bedensel, zihinsel ve ruhsal sağlığı geçici ya da sürekli yetiren özörlölü bireylere yapılan tedavi ve hizmetler sonucunda, onların bu yetenek ve

güçlerinin tıbbi, sosyal ve mesleki yönden en yüksek seviyeye kadar yükseltilmesini, toplum içinde bağımsız ve kendine yeterli duruma getirilmelerine rehabilitasyon (yeniden işe alıştırma) olarak tanımlanmaktadır (Uşan, 2003).

Uluslararası Çalışma Örgütü, mesleki rehabilitasyon konusunda üye ülkelere çeşitli belgeler ve sözleşmeler yoluyla çağrıda bulunmuştur. Uluslararası Çalışma Örgütü'nün 99 Sayılı tavsiye kararında, mesleki rehabilitasyon hizmetleri, “özürlülerinin kaynağı ve değeri ne olursa olsun ve hangi yaşta bulunursa bulunsun bütün özürlü kişileri kapsamak ve onlara uygun iş hazırlayarak, makul bir iş edindirme ve bu işi sürdürme beklentisi içinde olmalarını sağlamak” olarak belirtilmektedir. Bu Tavsiye Kararını tamamlayan 168 sayılı Mesleki Rehabilitasyon ve İstihdam Tavsiye Kararı ile ve 1983 tarihli 159 Sayılı “Mesleki Rehabilitasyon ve İstihdam Sözleşmesi” ile, özürlülerin toplum içindeki durumlarını belirlemiştir (ILO, 2008).

Uşan' göre (2003), mesleki rehabilitasyonun belirli safhaları bulunmaktadır. “*Meşguliyet terapisi*” (occupational therapy), özürlü kalma ihtimali olan kişiye, henüz hasta yatağında çeşitli örgü ve el işleri yaptırılarak kişinin geleceğe yönelik endişelerinin giderilmesi hedeflenir. “Fonksiyonel tedavi” devresinde hastaya çeşitli fizik tedaviler yanında sportif aktiviteler de yaptırılmaktadır. “*Mesleğe yöneltme*” devresinde (mesleki eğitim), kişinin eski işini yapabilmesi için eğitim ve yetiştirme sağlanır.

Toplumsal cinsiyet de bir başka önemli meseledir. Gelişen ve gelişmiş ülkelerde özürlü olan kadınların rehabilitasyon konusunda farklı deneyimleri vardır. Kültürel pratikler kadınları kendi başlarına seyahat etmekten ya da erkeklerin

koruma ve kollaması olmadan yaşamaktan caydırdığında ya da engellediğinde, rehabilitasyon hizmetlerine erişmeleri de daha düşük bir ihtimal haline gelir (Schariner, 2011: 283- 284).

2.2.4. Mesleki Eğitimin Amacı ve Nitelikleri

Eğitimin ana hedefi bireyi bir bütün olarak mümkün olan en yüksek mükemmeliyet düzeyine ulaştırmak olduğundan mesleki eğitim de, bireyin mesleki ilgi ve ihtiyacını bir motivasyon unsuru olarak kullanmak suretiyle bireyi bütünüyle eğitmeyi amaç edinir. Böylece mesleki eğitimin temel amaçlarını: a) Birey bütünüyle yetiştirmek ve topluma uyumunu sağlamak, b) Birey belirli bir mesleğe hazırlamak ve meslek içinde geliştirmek, c) Birey toplumsal amaçlar ve ekonomik ihtiyaçlar için yetiştirmek, d) Bireysel, sosyal, siyasal ve ekonomik gelişmeye hizmet etmek olarak ifade etmek mümkündür (Alkan ve Doğan, 1976: 31).

Eğitimin ekonomik amaçlara dönük en çok görülebilen yönü, işgücü verimliliği artışına olan etkisidir. Eğitim bu yöndeki bir etki ile üretim sistemine, toplumsal anlamda da kalkınmaya katkıda bulunmaktadır (Ünal, 1996: 97).

Mesleki ve teknik eğitimin esas amacı ise istendik davranışlar geliştirmek, öğrenme ortamı sağlamak, kurumsal ve uygulamalı alanlarda gerekli bilgi ve becerileri geliştirmektir. Mesleki ve teknik eğitimin topluma dönük, istihdama dayalı, tüm eğitim kademelerini kapsayan, kuram ve uygulama ile iş ve eğitimi bütünleştiren bir nitelik taşımaktadır (Şahinkesen, 1992; 691).

Özetle, mesleki eğitimin amacı, özürlü olan, olmayan tüm bireyleri ilgi, istek ve yetenekleri doğrultusunda iş piyasasında geçerliliği olan mesleklerde eğitmek, bu

mesleği yerine getirebilecek bilgi, beceri, tutum ve davranışlar ile donatmaktır. Mesleki eğitimde nihai amaç, ülkenin refahı için tüm bireylerin üretime katıldığı bir toplum yaratmaktır (Bircan, Akpınar ve Çevik, 1998).

Niteliklere gelince, yukarıdaki açıklanan amaçlarından yola çıkarak, Doğan (1983), mesleki eğitime ilişkin aşağıdaki özellikleri sıralamaktadır;

1. Öğrencilerin belirli bir meslek alanında işe girebilmeleri için temel yeterlikleri kazandırmayı amaçlar.
2. Mesleki becerileri geliştirme esas alınır.
3. Mesleğin niteliklerine göre belirli özel yeteneğe sahip olan öğrencilere açıktır.
4. Mesleğe girebilmek için ön koşul olarak belirten yaş gurubundaki öğrencilere açıktır.
5. Bir mesleğe ilişkin takım ve makineler bulunur.
6. Çalışma koşulları, takım ve makineler sanayidekilere benzemelidir.
7. Atölye çalışmaları ortalama 4 saat süreli olarak yürütülür.
8. Öğrencilerin yaptıkları projeler (işler) mesleki uygulamalarla göre seçilir (Doğan, 1983: 170).

2.2.5. Meslek Eğitimi Modelleri

Ülkelerin kendi ekonomik, sosyal ve kültürel özelliklerine göre işgücünün mesleki eğitiminde değişik mesleki eğitim yaklaşımları izlemektedirler. Bir ülkede etkili olan bir mesleki eğitim yaklaşımı, bir başka ülkede ortamın değişmesine bağlı

olarak aynı derecede etkili olmamaktadır. Bu sebeple mesleki eğitim sistemlerinin hedef kitleleri, ülkelerin ihtiyaç ve imkânları ile uyumlu olmasına önem verilmektedir. Çeşitli ülkelerde işgücünün mesleki eğitiminde izlenen yaklaşımlar, “çıraklık” “ağırlıklı işgücü yetiştirme” ve “mesleki-teknik okul” ağırlıklı işgücü yetiştirme olarak sınıflandırılabilir (TİSK; 2004).

Başka bir sınıflandırmaya göre, Şahinkesen (1992), meslek eğitimi geniş bir sınıflama kapsamında ele alarak i) "*çıraklık eğitime dayalı*", ii) "*okula dayalı*" ve iii) "*hem okula hem işletmeye dayalı, ikili*" sistem şeklinde kategorize etmektedir (Şahinkesen, 1992: 691-692).

a) Çıraklık eğitime dayalı sistemler: Bu model daha çok orta çağda uygulanan ve tüm sistemin çıraklığa dayalı olarak yürütülmesi şeklini ifade etmektedir. “*Çırak bir ustanın işyerinde usta ile birlikte çalışarak o sanatı öğrenmektedir*”. Bazı ülkelerde bu sistem geliştirerek uygulamışlar bazıları ise kaldırmıştır (Şahinkesen, 1992: 691-692). Çıraklık eğitimi 9-10 yıllık zorunlu temel eğitime dayalı olup birçok ülkede 16 yaşında başlamaktadır (TİSK, 2004).

b) Okula dayalı sistemler: Çıraklık eğitiminin istenilen ve beklenen sonucu vermemesi, meslek elemanlarının okullarda yetiştirilmesi fikrinin yayılmasını doğurmuştur. Bu sistemi halen uygulayan ülkeler vardır (Şahinkesen, 1992: 691-692). İşgücünün yetiştirilmesinde mesleki ve teknik okulu benimseyen sistemlerde bireyin bir işe girebilmesi için gerekli mesleki davranışlar okul ortamında öğrenciye kazandırılmaya çalışılmaktadır. Mesleki ve teknik okul, öğrenciye iş için gerekli bilgi, beceri ve işe ilişkin tavır, tutum, iş alışkanlığı ve değerleri kazandıracak biçimde yapılandırılmıştır (TİSK, 2004).

Bu model, ‘*yeni meslekçi eğitim görüşü*’ ile de desteklenmektedir. 1980’li yılların başlarında İngiltere’de ortaya çıkan ve 90’lı yıllardan itibaren gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan ülkelerde mesleki ve teknik eğitim alanında uygulamaya konulan ‘*yeni meslekçi eğitim görüşü*’, okulların çalışma yaşamı ve iş piyasası ile olan bağlarının güçlendirilmesini ifade etmektedir. İşgücü piyasasının yeni dinamikleri, küreselleşme süreci ve bu sürecin bir uzantısı olan yeni liberal politikalar tarafından şekillenen yeni meslekçi paradigmlar, sanayi ile işbirliğinin artırılması sonucunda okuldan çalışma yaşamına geçişin (school-to-work transition) daha kolay olmasının sağlanması, istihdam edilebilirlik için mesleki eğitimi değişimler üzerine yoğunlaşmaktadır (Emirgil, 2010: 576).

Özörlölerin mesleki eğitim ve rehabilitasyondan önce temel eğitim ve tıbbi hizmetlere ilişkin ihtiyaçlarının giderilmesi zorunludur. AB’nde, üye devletlerin önceliğı ‘‘okuldan iş hayatına geçişin kolaylaştırılması’’, ‘‘okul sisteminin kalitesinin iyileştirilerek’’ diğler gruplarla birlikte özörlölerin de teknolojik ve ekonomik değışikliklere ölkelerinde, uyum gösterebilecekleri ve işgücü piyasasının gereklerine uyum sağlayabilecekleri bir eğitim sisteminin getirilmesidir. İsveç özörlölere verdiği temel eğitimin yetersiz olduğunu vurgularken, Fransa ise işsiz olan özörlölerinin %52’sinin temel eğitim almamışlardan oluştuğunu belirtmiştir (Fırat, 2000: 401).

c) Hem okulda hem işletmeye dayalı sistem (ikili sistem): En yaygın olarak çıraklık eğitimde uygulanan bu sistem, okula ve işletmeye aynı değeri vermektedir. Öğrenciye, okulda teorik eğitim verilmekte, işletmede ise öngörölen beceriler kazandırılmaktadır (Şahinkesen, 1992: 692). Bu modele göre, işletmeler mesleki eğitim sisteminde okullarla birlikte başrolü oynamaktadır

Bazı yazarlar, mesleki eğitimi genel eğitimin bir parçası olarak görmekte, bunun yanında mesleki eğitimin genel eğitimden yararlanmasının zorunluluğunu kabul etmektedir (Aksoy, 1996: 87).

Çıraklık temelli işgücü yetiştirme sistemleri, işletme-okul işbirliğine dayalıdır. Bu sistemin işlevsel ve uygulanabilir olması, her şeyden önce iş hayatının gelişmiş olmasına, çıraklık eğitimi için işletmelerin taleple uyumlu eğitim imkânı sunabilmesine, emek pazarında nitelikli işgücü talebinin olmasına ve mesleki eğitimin işletmelerin yararına olduğunun yaygın biçimde benimsenmesine bağlıdır. Alman ikili (dual) meslek eğitimi, işletme-okul işbirliğine dayanmakta olup çıraklık esaslı işgücü yetiştirme yaklaşımı için başarılı bir örnektir.

İşbaşında yetiştirmelerin tümü değilse bile çoğunluluğunun genel becerileri geliştirdiğini gözlemiştir (Aksoy, 1996: 91).

Farklılık, bu eğitimlere ayrılan sürelerdedir. Örneğin çıraklık eğitiminde 1/4 oranı uygulanırken, örgün ortaöğretim kurumlarında 2/3 oranı kullanılmaktadır. Yani öğrenci bir/iki gün okula teorik eğitim için giderken, üç/dört gün hafta da sekiz saat işletmeye beceri eğitim için gitmektedir. Bu yoğunlaştırılmış olarak da belirtilen oranlar korunarak uygulanabilmektedir (Şahinkesen, 1992: 691- 692).

Mesleki yetiştirmenin yalnızca kamu hizmeti olmasının ötesinde, gerek finansman gerekse hizmetin ulaştırılması amacına yönelik olarak özel sektörün de işbirliğinin gerekliliği ortaya konulmaktadır. Örneğin, AB’nde sürekli mesleki yetiştirme faaliyetlerine dâhil edilen AİPP kapsamındaki mesleki yetiştirme programları, devletin yanı sıra firmaların da etkin rol oynadığı ikili bir yapıda oluşarak, işgücü piyasası içerisindeki dezavantajlı bireylere yönelik olarak,

firmaların ve işgücü piyasasının ihtiyaç duyduğu beceri ve yetkinlikleri kazandırarak istihdam edilebilirliklerini artırmaktadır (Işığışok ve Emirgil, 2009: 221).

Sonuç itibariyle, işgücü piyasasının günümüz şartlarında ulusal meslek eğitim sistemlerinin başarısı, hem “birey”, hem de “işletme” bazında somutlaşmaktadır (TİSK, 2004).

2.2.6. Meslek Eğitim Kursları

Küreselleşen ve hızla değişen ve giderek daha fazla esnekleşen işgücü piyasasının hâkim olduğu günümüz dünyasında; gerek hükümetler olsun gerek OECD, AB ve ILO gibi uluslararası kuruluşlar olsun, insanlara beceri kazandırma ve işgücü piyasasında nitelikli hale getirme çabalarında dırlar. Bu doğrultuda insanlara yönelik sunulan bilgi ve becerilerinin sürekli yenilenmesine özetle yaşam boyu öğrenme olarak bilinmektedir (Öksüz, 2008: 2007). Başka bir deyişle, “işgücü piyasasının ihtiyaç duyduğu iş ve meslek dallarında işsizler için ya da halen çalışmakta olanların kendilerini yenilemeleri için kamu ve özel sektör tarafından açılan beceri kazandırma ve geliştirme kursları” olarak tanımlanan meslek kursları, yaşam boyu öğrenimin önemli bir aracı durumundadır (Biçerli, 2000: 457).

Meslek Kursları örgün eğitim sisteminden ayrılmış, işgücü piyasasında istihdam için gerekli olan yeterlilik düzeyine sahip olmayan kişileri iş hayatında istihdam imkanı olan görevlere hazırlamak amacıyla düzenlenmektedir. Meslek kursları sayesinde teknolojik değişimlere ayak uyduramadığı için işsiz kalanlar, belirli bir süre eğitime tabi tutulduktan sonra işgücü piyasasında istihdam imkanı olan sektörlere kolaylıkla geçiş sağlayabilecektir. Bu tür mesleki eğitim kursları aynı zamanda genel eğitim veren herhangi bir ortaöğretim kurumundan mezun olup

yüksek öğrenimine devam etmeyen spesifik bilgi ve beceriden yoksun kişilere de belirli mesleklerde eğitim vererek iş bulma imkanlarını artırmaktadır.

Meslek kurslarının yapıları ve özellikleri ülkeden ülkeye ve programdan programa farklılık göstermekle birlikte, bu konuda bazı ortak noktaları belirlemek mümkündür. Bu noktalardan ilki süre ile ilgilidir. Bu tür programların süreleri bir aydan 2-3 yıla kadar değişebilmektedir. OECD ülkeleri için ortalama program süresinin dört ay olduğu tespit edilmiştir. Türkiye’de İŞKUR tarafından gerçekleştirilen meslek kursları en fazla altı ay sürmektedir. Mesleki eğitim programlarında gözlenen bir başka özellik de; işyeri dışında sadece sınıf içi kurslarla, işyerinde işbaşında eğitimlerle ya da çıraklık eğitiminde olduğu gibi bunların bir karması olan eğitim modeliyle olmak üzere farklı şekillerde uygulanmasıdır. Bu uygulamalardan hangisinin seçileceği verilecek olan eğitimin türüne, içeriğine, kursiyerlerin özelliklerine ve diğer bazı faktörlere bağlı olarak değişebilmektedir.

Aktif istihdam politikaları kapsamında düzenlenen bu kursların dünya uygulamaları incelendiğinde, çoğunda gözlenen bir başka husus da kursların iş arama yardımı ve danışmanlık hizmetleri ile birlikte verilmesidir.

Dezavantajlı kesimlere yönelik olarak verildiği için bu tür yardımların katılımcıların kurs sonrasında daha çabuk ve kaliteli işler bulmalarına yardım edeceği düşünülmektedir. Kursların büyük çoğunluğunda katılanlara istihdam garantisi verilmezken, belirli durumlarda programa katılan özel sektör firmalarının katılımcıların bir kısmını istihdam etmeleri şartı getirilebilmektedir.

İŞKUR tarafından düzenli olarak gerçekleştirilen işgücü yetiştirme programlarından “İstihdam Garantili Kurslar”da katılımcıların en az %50’sinin

program sonunda istihdam edilmeleri şartı aranmaktadır. Mesleki eğitim programlarının çoğunda katılımcılara asgari ücret kadar harçlık verildiği, bazı uygulamalarda buna ilaveten ulaşım masraflarının karşılandığı ve sağlık sigortası, kreş gibi hizmetlerin de verilebildiği görülmektedir. Bazı durumlarda ise belirlenen hedef gruplara mesleki eğitim vermeleri için işverenlere nakdi ödeme yapılmaktadır.

Meslek kurslarına katılım konusunda iki farklı uygulamaya rastlanılabilmektedir. Bazı programlar gerekli şartları taşıyan herkesin katılımına açıkken, bazı programlarda ise belirlenen hedef kitlenin programa katılmasının zorunlu tutulduğu görülmektedir. Bu zorunluluğun sağlanabilmesi için meslek kursları pasif istihdam politikası olan işsizlik sigortası ile ilişkilendirilmekte ve kurslara katılmayı reddedenlerin işsizlik sigortası ödemeleri ya kısmen ya da tamamen kesilebilmektedir (Biçerli, 2004: 154-155).

3. BÖLÜM

TÜRKİYE'DE ve İRAN'DA ÖZÜRLÜLERE YÖNELİK MESLEKİ EĞİTİM POLİTİKALARI

Özürlülere yönelik mesleki eğitim kurslarını incelediğimizde ülkeler bazında farklı modeller ve politikalar çerçevesinde uygulandığı görülmektedir. Bu modelleri tartışmak amacıyla örnek ülke olarak öncelikle Türkiye'de ve İran'da özürlü nüfusun profili, çalışma hayatı ve uygulanan politikalar ele alınacak, daha sonra ülkelerde uygulan mesleki eğitim kursları modeli ve programların başarısı veya başarısızlık nedenleri tartışılacaktır. Bu bölümün son kısmında özürlülerin çalışma hayatına girmelerini kolaylaştırmak amacıyla uygulanan mesleki eğitim modelleri farklılıkları veya olası benzerlikleri değerlendirilecektir.

3.1. Türkiye Modeli

3.1.1 Türkiye’de Özürlülerin Profili

Türkiye’de yakın zamana kadar özürlülere ilişkin güvenilir bir istatistik bulunmamaktaydı. Bu eksikliği gidermek amacıyla 2002 yılında Devlet İstatistik Enstitüsü ile Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı ortaklığında Türkiye Özürlüler Araştırması gerçekleştirilmiştir. Araştırma 97,433 haneden oluşan bir örneklem üzerinde yapılmıştır. Bu araştırmanın sonuçlarına göre Türkiye’de, toplam nüfusun %12,29’unu özürlüler oluşturmaktadır. Başka bir deyişle, 2002 verilerine göre o yılda Türkiye’de 8,5 milyon özürlü insan bulunmaktadır. Özürlülük oranı kadın nüfusu için % 13,45’ken erkek nüfusu içinde % 11,10 olarak tespit edilmiştir (Tablo 3.1).

Türkiye’de özürlü nüfus içerisinde ortopedik özürllüler en yüksek, işitme özürllüler ise en düşük oranı oluşturmaktadır. Sonradan ya da doğuştan ortaya çıkmasına göre özürllülük durumu incelendiğinde, sonradan ortaya çıkan özürllülüğün oranının, ortopedik (%73,30), görme (%76,32) ve işitme (% 67,10) özürllü insanlarda daha yüksek olduğu görölmektedir. Sonradan özürllü olanların özür nedenleri incelendiğindeyse kaza ve hastalığın başlıca nedenler olduğu görölmektedir. Özürllülerin tedavi olma durumları göz önüne alınırsa, bazı özür gruplarının yarısından daha fazlasının, diğerlerinse yarısından biraz azının tedavi olmadığı görölmektedir

Özürllülerin eğitim durumlarına bakıldığında, özürllü nüfus içerisinde okuma yazma bilmeyenlerin oranının %36,37 olduğu görölmektedir. Bu oran toplam nüfus içerisinde %10’dur. Görüldüğü gibi özürllülerin okuryazarlık oranı genel nüfus ile karşılaştırıldığında son derece düşüktür. Özürllülerin tamamlanmış eğitim durumlarına bakıldığında, %40,97’sinin ilkokul, %5,64’ünün ortaokul, %6,9’unun lise mezunu olduğu görölmektedir. Üniversite eğitimini tamamlamış özürllülerin oranı ise çok düşük olup sadece %2,42’dir (Tablo 3.1).

Okuma yazma bilmeyenlerin oranı cinsiyet bazında ele alındığında, toplam nüfus, ortopedik, görme, işitme, dil ve konuşma ile zihinsel özürllü olan nüfus ve süreğen hastalığı olan nüfusun her üçünde de cinsiyetler arasında farklılık gözlenmektedir. Ortopedik, görme, işitme, dil ve konuşma ile zihinsel özürllü erkeklerde okuma yazma bilmeyenlerin oranı %28,14, kadınlarda % 48,01 iken süreğen hastalığı olanlarda okuma yazma bilmeyenlerin oranı erkeklerde % 9,78, kadınlarda ise % 35,04’tür. Toplam nüfusta okuma yazma bilmeyenlerin oranı

erkeklerde % 6,89, kadınlarda ise % 18,83'tür. Her üç nüfus grubunda da okuma yazma bilmeyen kadınların oranı erkeklerden daha yüksektir (Tablo 3.1).

Tablo 0-1. Türkiye’de Özürlülerin Eğitim, İşgücüne Katılım ve Sosyal Güvenlik Durumları

	Ortopedik, işitme, görme, dil ve konuşma ile zihinsel özürlü nüfus			Süreğen hastalığa sahip olan nüfus		
	Toplam	Kadın	Erkek	Toplam	Kadın	Erkek
Özürlülerin genel nüfus oranı						
	2,58	2,12	3,05	9,7	11,33	8,05
Tamamlanmış eğitim durumlarına göre özürlü nüfus						
Okuma yazma bilmeyen	36,37	51,26	25,75	26,64	37,33	10,16
Okuryazar	63,62	48,74	74,22	75,19	62,67	89,84
Okuma yazma bilen fakat bir okul bitirmeyen	7,69	7,32	7,95	8,1	8,54	7,42
Bitirilen okula göre özürlü nüfus						
İlkokul	40,97	32,22	47,21	47,1	42,35	54,41
Ortaokul	5,64	3,78	6,98	6,31	4,25	9,50
Lise	6,90	3,97	8,98	7,61	5,14	11,43
Yükseköğretim	2,42	1,45	3,10	4,23	2,39	7,07
İş gücü durumuna göre özürlü nüfus oranı						
İş gücüne katılıma oranı	21,71	6,71	32,22	22,87	7,21	46,58
İşsizlik oranı	15,46	21,54	14,57	10,77	12,84	10,28
İşgücüne dâhil olmayan nüfus oranı	78,29	93,29	67,78	77,13	92,79	53,42
Sosyal güvenliğe sahip olma durumuna göre özürlü nüfus oranı						
Olan	47,55	51,41	44,84	63,67	64,56	62,40
Olmayan	52,45	48,59	55,16	36,33	33,44	37,6

Kaynak: DİE ve ÖZİDA, Türkiye Özürlüler Araştırması, 2002.

3.1.2 Türkiye’de Özürlülerin Çalışma Hayatı

Özürlüler, her ülkenin toplam nüfusu içinde belirli bir oranı teşkil etmektedirler ve bu nüfusun bir kısmı çalışma hayatında yer alabilecek yeti ve kapasitede bulunmaktadır. Bu bölümde, işgücüne ilişkin bilgiler 15 ve daha yukarı yaştaki özürlü nüfus için değerlendirilmiştir.

Türkiye’de özürlü nüfus oranı içinde işgücüne katılım oranı %21,71 iken, işgücüne dâhil olmayan nüfus oranı %78,29’dur. Bunun yanı sıra işgücüne katılım oranı özürlü kadınlarda sadece %6,71’dir. Sosyal güvenliğe sahip olan özürlü nüfus oranı %47,55’dir. Bu da demektir ki özürlülerin yarısından fazlasının sosyal güvencesi bulunmamaktadır. Ortopedik, görme, işitme, dil ve konuşma ile zihinsel özürlü nüfus içinde işgücüne katılım oranı %21,71 iken işgücüne dâhil olmayan özürlü nüfus oranı %78,29’dur. Süreğen hastalığı olanlarda ise işgücüne katılım oranı %22,8 7 iken işgücüne dâhil olmayanların oranı %77,13’tür. Diğer bir ifade ile özürlü olan kişilerden her beş kişiden bin işgücüne katılmaktadır. İşgücüne katılım oranı, ortopedik, görme, işitme, dil ve konuşma ile zihinsel özürlülerde kentte % 25,61, kırdaki % 17,76 ile önemli bir farklılaşma gösterirken süreğen hastalığı olanlarda kent (%23,08)–kır (%22,48) arasında önemli bir farklılık görülmemektedir.

İşgücüne katılım oranı, özürlülerde cinsiyet bazında önemli farklılık göstermektedir. Ortopedik, görme, işitme, dil ve konuşma ile zihinsel özürlü erkeklerde işgücüne katılım oranı % 32,22, kadınlarda % 6,71 iken süreğen hastalığı olan erkeklerde işgücüne katılım oranı % 46,58, kadınlarda bu oran %7,21’dir. Cinsiyetler arası farklılaşma süreğen hastalığı olanlarda daha fazladır. Her iki cinsiyette de süreğen hastalığı olanların işgücüne katılım oranları, ortopedik, görme,

işitme, dil ve konuşma ile zihinsel özürlü olanların oranından daha yüksektir (Tablo 3.1).

Türkiye’de özürlülerin işgücüne, katılım oranı bölge ayrımında incelendiğinde, ortopedik, görme, işitme, dil ve konuşma ile zihinsel özürlülerde en yüksek işgücüne katılım oranı % 24,75 ile Marmara Bölgesinde, en düşük işgücüne katılım oranı %7,3 8 ile Karadeniz Bölgesinde gözlenmekte iken süreğen hastalığı olanlarda en yüksek işgücüne katılım oranı %25,97 ile Güneydoğu Anadolu Bölgesinde, en düşük işgücüne katılım oranı % 18,67 ile İç Anadolu Bölgesinde gözlenmektedir (DİE, 2002: 14).

3.1.3 Türkiye’de Özürlülere Yönelik Politikalar

Türkiye’de, daha önceki dönemlerde özürlülerle doğrudan ya da dolaylı olarak ilgili kamusal karar ve uygulamalara rastlansa bile, özürlülerin istihdam edilerek korunmalarına yönelik sosyal politikaların, daha çok 1960’lı yıllarda uygulanmaya başlandığını söyleyebiliriz. 1961 Anayasası’nda özürlülere yönelik doğrudan bir hüküm bulunmamaktadır (Baybora, 2006: 243- 245). 1967 yılında yürürlüğe giren Deniz İş Kanununda Türkiye’de özürlülere yönelik kota sistemi, bir başka ifadeyle işverenlere özürlü çalıştırma mecburiyetinin getirilmek istenmesi, söz konusu olmuştur (Seyyar, 2000). 1982 Anayasasının bazı maddelerinde özürlü kişilere yönelik hükümler bulunmaktadır. Eğitim ve öğrenim hak ve ödevini düzenleyen 42. maddede “Devlet, durumları sebebiyle özel eğitime ihtiyacı olanları topluma yararlı kılacak tedbirleri alır” denmektedir. Çalışma şartları ve dinlenme hakkını düzenleyen 50. maddede “Küçükler ve kadınlar ile bedeni ve ruhi yetersizliği

olanlar çalışma şartları bakımından özel olarak korunurlar” denmektedir. Özörlü kişiler ayrıca sosyal güvenlik bakımından özel olarak korunması gereken gruplar arasında yer almaktadır (Kökkaya, 2006: 70).

Özörlülerin istihdam edilmeleri için korumalı işyeri, işverenin özörlü istihdamını çeşitli şekilde teşvik etmek ve kota uygulaması gibi çeşitli yöntemlerden (Özörlü istihdamı yöntemleri hakkında daha fazla bilgi için bkz. Uşan, 1999; s:87-144) yararlanılması mümkün olmakla birlikte, Türkiye’de iş Kanunlarında özörlü istihdamına yönelik olarak yapılan düzenlemeler geçmişten günümüze kota uygulamasıyla sınırlı kalmıştır. Özörlü istihdamında, devlet de özörlülerin istihdamının önemine inanarak, birtakım düzenlemelerle sorunu çözmek istemektedir. Tabii bu düzenlemelerin en önemlisi de özörlü çalıştırma zorunluluğudur. 4857 sayılı İş Kanununun 30 uncu maddesinde yer alan düzenlemeye göre; işverenler elli veya daha fazla işçi çalıştırdıkları işyerlerinde her yılın Ocak ayı başından itibaren yürürlüğe girecek şekilde Bakanlar Kurulunca belirlenecek oranlarda özörlü işçiyi meslek, beden ve ruhi durumlarına uygun işlerde çalıştırmakla yükümlüdürler. İşverenler çalıştırmakla yükümlü oldukları özörlü işçileri Türkiye İş Kurumu aracılığı ile sağlamaktadırlar. Özörlü işçi çalıştırma oranı; Bakanlar Kurulunun 2005/9077 sayılı kararıyla 01.01.2006 tarihinden geçerli olmak üzere, kamu işyerlerinde %4, özel sektör işyerlerine %3 olarak belirlenmiştir.

Bu yükümlülüğü yerine getirmeyen işletmeler çalıştırılmayan her engelli ve her ay için 1.357 TL para cezasına çarptırılır. Ayrıca zorunlu özörlü istihdamı ile ilgili yasaları uygulama yetkisi İŞKUR’a aittir. İŞKUR 50 ya da daha fazla işçi çalıştıran işyerlerini tespit ederek bu işletmelerde zorunlu engelli istihdamını sağlamaya çalışıyor. İşletmeler açısından olaya baktığımızda, bugün birçok

işletmenin özürlü istihdamı yükümlülüğüne tam uymadığı görölmektedir. Bazı işletmeler ise bu yükümlölüklerini yerine getirmemekte ve yükümlölükten kurtulmak için istihdamını belirli sayılar içinde tutmanın ve denetimden kaçmanın arayışı içinde dirler. Örneğin; pek çok işyeri, özörlöleri çalıştırmak yerine, yalnızca denetim dönemlerinde cezalardan kurtulmak için özörlü istihdam ediyormuş gibi görünerek 3-4 ay boyunca asgari ücretle onları işe alıp, denetleme geçtikten sonra da bu kişileri işten çıkarmaktadır. Bu davranış biçimi, aynı zamanda çalışarak üretime katılmak isteyen özörlöleri de onursuzlaştırma çabasıdır (Öztürk, 2011: 32-33).

3.1.4 Türkiye’de Özörlölere Yönelik Mesleki Kurslar

Türkiye’de mesleki eğitim sistemi, çeşitli kurum ve kuruluşlarca yürütölmektedir. Bunların arasında en önemlileri; İŞKUR, Bakanlıklar, Büyük Şehir Belediyeleri, Belediyeler, Vakıflar, Sivil Toplum Örgütleridir. Söz konusu kurum ve kuruluşlar tarafından uygulanan eğitim programları içinde, sürekli eğitim ve yaşam boyu öğrenimi de içine alan bileşenler de bulunmaktadır.

İŞKUR’un mesleki eğitim kurslarının çerçevesi sayısı ve hedef grupları, kamu ve özel kesim temsilcilerinin oluşturdukları il istihdam ve mesleki eğitim kurulları tarafından belirlenmektedir. Türkiye’de Kamu İstihdam Kuruluşları olarak aktif istihdam politikalarını uygulama görevini üstlenmiş olan İŞKUR yaşam boyu öğrenim ilkesiyle; işsizlerin istihdamını sağlayacak tedbirlerin alınması, istihdamın artırılması, işgücü piyasasının nitelikli işgücü ihtiyacının karşılanması, çalışan işgücünün verimliliğinin artırılması yönünde çeşitli faaliyetlerde bulunmaktadır. Bu bağlamda gerçekleştirilen önemli faaliyetlerden biri de Kurum tarafından verilen

işgücü yetiştirme kurslarıdır. Türkiye İş Kurumu İşgücü Yetiştirme ve Uyum Hizmetleri Yönetmeliği Tanımlar kısmında (md.4) kursun; “Herhangi bir mesleği olmayan ya da bir mesleği olmakla birlikte mesleğinde iş bulamayan veya mesleğinde yeterli olmayan Kuruma kayıtlı işsizlerin ve hükümlülerin, istihdamlarına yardımcı olmak amacıyla düzenlenen işgücü yetiştirme ve mesleki eğitim faaliyetlerini” ifade ettiği belirtilmektedir. Meslek kursları, bireylerin meslek edinmelerini kolaylaştırıcı faaliyetlerden biridir (İşKUR, 2012).

“Özürlülere Yönelik Mesleki Eğitim ve Rehabilitasyon Faaliyetleri” ile işgücü piyasasının dezavantajlı bir unsuru olan özürlülerin, istihdamına yönelik olarak, kendilerinin ilgi ve yetenekleri doğrultusunda mesleklere göre nitelikleri tespit edilmekte ve bu sayede özürlülerin işgücü piyasasındaki yeri ve öneminin artırılması amacıyla niteliklerine uygun kurslara yönlendirilmektedirler. Özürlülere Yönelik Mesleki Eğitim ve Rehabilitasyon Faaliyetleri çerçevesinde 2009 yılında 2.619 özürlü vatandaşın katılmış olduğu 220 kurs, 2010 yılında ise 3.638 özürlü vatandaşın katılmış olduğu 351 kurs açılmıştır. Dolayısıyla, 2010 yılında, açılan kurslara katılan kişi sayısı 2009 yılına göre % 38,9 oranında artmıştır (İşKUR, 2010: 27). Özürlülere Yönelik Mesleki Eğitim ve Rehabilitasyon Faaliyetleri kapsamında 2011 yılında 434 kurstan 1.592’si kadın, 2.648’i erkek olmak üzere toplam 4.240 kişi bu kurslardan yararlanmıştır (İşKUR, 2012: 35).

Özürlülere yönelik düzenlenecek kurslar arasında saç bakım ve yapımı, bilgisayar bakım ve onarımı, muhasebe yardımcılığı, ev tekstil ürünleri hazırlama, web tasarımı, kasiyer yetiştirme, ahşap çocuk oyuncakları yapımı, özel gün ve nikah şekerleri hazırlama, model gemi yapımı, yapma çiçek yapımı, turistik eşya yapımı ve cam ve ahşap boyama eğitimleri bulunmaktadır (İşKUR, 2012).

4857 sayılı İş Kanununun 101'inci maddesi istinaden özürlü işçi çalıştırma yükümlüğüne uymayan işveren veya işveren vekiline, çalıştırmadığı her özürlü ve çalıştırmadığı her ay için 2012 yılında 1.700 TL idari para cezası uygulanmaktadır. 2010 Kasım ayı sonu itibariyle özürlü işçi çalıştırma yükümlüğüne uymadığı için işverenler kesilen ve tahsil edilen idari para cezalar hesabına 58.530.458,38 TL bulunmaktadır ki bu mali kaynak, özörlölere yönelik işgücü yetiştirme kurslarında kullanılmaktadır (İŞKUR, 2013).

Başka bir ifade ile Türkiye modelinde özörlölere yönelik düzenlenen işgücü yetiştirme ve mesleki kursların finansal kaynağı daha çok çalıştırmakla yükümlü olan ancak özörlü çalıştırmayan işyerlerine kesilen idari para cezalarla temin edilmektedir.

Türkiye'de Mart 2013 verilerine göre 12.226 özörlü kamuda ve 78.899 özörlü ise özel sektörde çalışmaktadır. Bu dönem itibariyle kamu sektöründe 784 ve özel sektörde ise 23.467 açık kontenjan sayısı ve aynı anda 3.056 kontenjan fazlası kamuda ve 5048 kontenjan fazlası da özel sektörde bulunmaktadır (İŞKUR, 2013). Özörlöleri çalışma hayatına yönlendirmek ve bu açık kontenjanları doldurmak sadece yasal düzenlemeler ve zorunluluklarla değil belki mesleki eğitim kursları çok önem taşımaktadır.

3.2. İran Modeli

3.2.1. İran’da Özürlülerin Profili

2012 genel nüfus sayımı verilerine göre, İran’da 1018 bin özürlü yaşamaktadır. Bu sayıya göre 75 milyonluk nüfusa sahip ülkede özürlülük oranı % 1,35 olarak tespit edilmektedir ki dünya ortalamasının çok altındadır. Bu verilerde “Süreçten Hastalığa Sahip Olan Nüfus” engelliler tanımı kapsamına alınmamıştır. Fakat Behzisti Kurumu’nun tahminlerine göre engelli nüfus sayısı 7 milyon civarındadır. Özürlülük türlerini dikkate aldığımızda, herhangi bir fiziksel yeti yetimi olan özürlüler yaklaşık % 60 oran ile en çok özürlü türüne sahip bireylerdir. Daha sonra zihinsel engelliler % 33 oran ile ikinci sırada yer almaktadır. Özürlü kişileri yaş durumlarına göre dikkate aldığımızda ise beşte biri 20 ila 29 yaş arasında yer almaktadır.

İran’da özürlülerin yaklaşık % 66 oranı kentsel yerleşimde ve % 34 oranı da kırsal bölgelerde yaşamaktadır. Ancak özürlülük oranı kırsal bölgelerde % 1,62 oran ile kentsel bölgelerdeki özürlülük oranından (%1,25) fazladır. Cinsiyet bazında özürlülük oranı erkekler içinde daha yüksektir. Başka bir deyişle özürlülerin % 62,63’u erkek nüfusundan ve sadece 37,37’si kadınlardan oluşmaktadır.

Özürlü olmayan kişilere göre İran’ın özürlü nüfusunun eğitim durumu pekiyi değildir. Toplam nüfus içinde %86 olan okuryazarlık oranı özürlü nüfus içinde % 53’tür. 6 yaş ve üzeri özürlü nüfusun % 47’si okuryazarlık bilmemektedir. Özürlü nüfus içinde erkeklerin eğitim durumu kadınlara göre daha iyidir. Özürlü kadın nüfusu için okuryazarlık oranı % 41 ve özürlü erkekler için % 59 dur. İran’da özürlü insanların tamamlanmış eğitim durumlarına bakıldığında %19’unun ilkökul,

%13'ünün ortaokul, %13'ününse lise mezunu olduğu gör÷lmektedir. Üniversite eğitimini tamamlamış özürlü insanların oranı ise çok düşük olup sadece % 5 tir.

İslami Devrim sonrası 1980 yılında Anayasanın 21 ve 29. maddeleri gereği “Refah ve Çalışma” bakanlığı bünyesinde “Behzisti” (Refah) kurumu özürlü, yaşlı ve diğ er dezavantajlı gruplara hizmet vermek amacıyla kurulmuştur. Aynı zamanda, Bu kurum ile paralel olarak ve İslami Devrim sonrası oluşturulup “İmam Humeyni İmdad Komitesi” Dini Lider yönetimi altında devletten yarı bağımsız olarak yoksullara ağırlıklı olarak parasal ve maddi yardımlar gibi hizmetler sunmaktadır. İki ana kuruluşun yanı sıra bazı sivil toplum kuruluşları da özürlülere yönelik bazı projeler yapmaktadırlar. Nitekim tek çatı altında olmayan dağınık bir sistemin varlığı, özürlü nüfusa ilişkin verilerin bulunmasını zorlaştırmaktadır. Öte yandan, savaş sonucunda harp malullerini korunması için “Şehitler ve Gaziler” kurumu da oluşturulmuştur

Özürlülerin istihdam programları da genellikle Behzisti tarafından uygulanmaktadır. Mesleki eğitim, “verimlilik telafisi” sübvansiyonları, prim teşvikleri, kendi hesabına çalışanlar için prim teşvikleri ve daha ağırlıklı olarak girişimciliğı teşvik amacıyla mikro kredi programları Behzisti tarafından uygulanan istihdam programlarıdır.

Tablo 0-2. İran’da Özürlülerin Eğitim ve İşgücüne Katılım Durumları.

	Ortopedik, işitme, görme, dil ve konuşma ile zihinsel özürlü nüfus		
	Toplam	Kadın	Erkek
Özürlülerin genel nüfus oranı			
	1,35	1,02	1,68
Tamamlanmış eğitim durumlarına göre özürlü nüfus(6 yaş ve üzeri)			
Okuma yazma bilmeyen	47	58	39,8
Okuryazar	53	41	59,2
Bitirilen okula göre özürlü nüfus(6 yaş ve üzeri)			
İlkokul	19	15,5	21
Ortaokul	13	8,5	16
Lise	13	10	14,5
Yükseköğretim	5	3,8	5,5
İş gücü durumuna göre özürlü nüfus oranı(10 yaş ve üzeri)			
İş gücüne katılıma oranı	25,6	4,66	36,87
İşsizlik oranı	21	28,39	20,2
İşgücüne dâhil olmayan nüfus oranı	72,78	91,98	61,63

Kaynak: İran İstatistik Merkezi (SCI), 2013.

3.2.2. İran’da Özürlülerin Çalışma Hayatı

2010 genel nüfus sayımı verilerine göre, 948.345 olan 10 yaş ve üzeri özürlü nüfusun 191.982’si istihdam edilirken, 51.046’sı işsizdir. Toplam özürlü nüfusun 691.136’sı da işgücüne katılmamaktadır. Özürlü nüfus için toplam işgücüne katılım oranı % 25 iken, erkek özürlü nüfus için %36,87 ve kadın özürlü nüfus için %4,66 oranındadır. Başka bir deyişle özürlü erkek nüfusun işgücüne katılım oranı kadınların işgücüne katılım oranının yaklaşık 9 katıdır. İşgücüne katılan ve istihdam edilen özürlü nüfusun 111.705’i kentte, 80.085’i kırdaki bulunmaktadır. İşsizlik oranı işgücüne katılan özürlü kadınlar içinde erkek özürlü nüfusa göre daha yüksektir ve

işsizlik sorunu toplumun genelinde olduğu gibi özürlü kadınların açısından da işgücü piyasasında önemli bir sorundur.

İşgücüne katılan işsiz özürlü nüfusun 36746'sı kentte, 14280'i kırdadır. Özürlü nüfusun işgücüne katılan arasında hem istihdam edilenlerin, hem de işsiz olanların sayısı kentte daha yüksektir. İşgücünde bulunan işgücüne katılan özürlü nüfus içinde istihdam edilenlerin 175.613'ü erkek, 16.369'u kadındır. İşgücünde bulunan özürlü nüfus içinde 44.558'i erkek işsiz, 6.488'i kadın işsiz bulunmaktadır. Dolayısıyla, işgücüne katılan özürlü nüfus içinde hem istihdam edilenler hem de işsizler içinde erkeklerin sayısı kadınlardan daha yüksektir.

“Özürlüleri Kapsamlı Koruma” yasası 2004'te İran İslami Şura Meclisinde onaylanmıştır. Sözü geçen kanunun 7. maddesinde özürlülerin istihdamını kolaylaştırmak amacıyla kamu sektörüne engelli çalıştırma zorunluluğu getirilmiştir.

Bu maddeye göre devlet kuruluşları, kanunun yürürlüğe girdi tarihten itibaren yeni istihdam kotalarının %3 oranını özürlülere tahsisi zorunlu görülmektedir. Yasada, özrün Sağlık Kurulu raporu ile belgelenmesi şartı aranmaktadır. İran'da özürlülerin istihdamına yönelik kota sistemi ilk defa söz konusu yasa ile gerçekleşmiştir; daha önce istihdam ve çalışma hayatında böyle bir zorunluluk sadece gaziler ve şehit aileleri için yürürlüğe konulmuştur.

Yasada sadece devlet kurumları için özürlü istihdamı zorunluluğu getirilmiş, dolayısıyla özel sektör için böyle bir zorunluluk söz konusu değildir. Dolayısıyla, genel ülke çapında en önemli sorunlardan sayılan işsizlik ve devletin küçülme stratejisini dikkate aldığımızda özel sektör için böyle bir zorunluluk getirilmemesi, bu yasa, özürlü istidamı sorunun çözmekten uzaktır.

Behzisti Kurumu verilerine göre 2005-2009 yılları arası 694 özürlü kota sisteminden yararlanarak kamuda istihdam edilmiştir. Kota sistemi kapsamında yaratılan istihdamın sadece 236'sı yani üçte biri kadınlara tahsis edilmiştir ki, bu durum istihdam konusunda fırsat eşitsizliğini gösteren bir gösterge olarak yorumlanabilir. Ayrıca, dört yıllık dönem içinde toplamda 38569 özürlü için iş fırsatı yaratılmış ve bu kişiler böylelikle işgücü piyasasına dâhil olmuşlardır. Dolayısıyla, kota sistemi yoluyla yaratılan işlerin toplam özürlü istihdamında ne kadar düşük paya sahip olduğu da açıktır. Ayrıca 2005-2009 dönemi için yaratılan işlerin % 80'ni kendi hesabına çalışanlar ve sadece % 20'si ücretli işler bölümünde gerçekleşmiştir (Behzisti, 2011).

2010 yılı itibariyle 18149 özürlü kişi için istihdam yaratılmıştır. Yaratılan işlerin % 30'u işverenlere verilen prim destekleri, % 29'u kendi hesabına çalışan özürlüler için prim destekleri, % 20'si ise ücret sübvansiyonları kapsamında ve sadece % 19'u devlet tarafından verilen sübvansiyonlar sayesinde yaratılmıştır.

İran'da kota sisteminin sadece kamu kuruluşlarında zorunluluk getirmesi için kotanın uygulanmaması durumunda hiç bir cezai yaptırım ön görülmemiştir. Ancak devletin kendisinin de böyle bir zorunluluğa baş eğmemesi ve devlet kuruluşlarının yasayı icra etmemeleri özürlülerin istihdam sorunlarının çözülmemesinde etkin bir unsur olarak sayılmaktadır.

3.2.3. İran'da Özürlülere Yönelik Politikalar

Özürlülere yönelik mesleki eğitim kursları daha önce Behzisti kurumun kendi atölyeleri ve korumalı işyerlerinde yapılmaktaydı. Özürlü çalışma atölyeleri (meslek atölyeleri) vasıtasıyla özürlüleri çalışma hayatına kazandırmak, çalışma

performanslarını, geliştirmek ve yeniden kazandırmak hedeftir. Ancak iş kazaları ve meslek hastalıkları bakımından ortaya çıkan bazı vakalar ve bu atölyelerin sosyal sigortalar kapsamına girmemesi ve diğerk taraftan özellikle devletin liberal politikaları benimsemesi nedeniyle artık bu modele son verilmiştir (Pourmeghyas, 2013).

İran’da özürlölere yönelik mesleki eğitim kursları “Milli Mesleki ve Teknik Eğitimleri” Kurumu (Sazmane Amozehe Fanni ve Herfei) tarafından düzenlenmektedir. Mesleki ve Teknik Eğitimler Kurumu her yıl Behzisti Kurumu ile yaptığı anlaşmalar çerçevesinde, Behzisti kurum tarafından gönderilen adaylar için özürlölere uygun mesleki eğitim kursları düzenlemektedir. Kurslara katılım ücreti de Behzisti tarafından karşılanmaktadır.

Finansman açısından Milli Mesleki ve Teknik Eğitimleri Kurumu tarafından özürlölere yönelik düzenlenen mesleki kursları ücretsiz değildir ve bu kursların bütçesi Behzisti Kurumu tarafından temin edilmektedir. Diğer yandan Behzisti sadece özürlüler değil, aynı zamanda eşsiz (boşanmış, eşi ölmüş, eşi cezaevinde olan) kadınlar, yoksul aileler gibi diğerk dezavantajlı gruplar için de hizmet vermektedir. Dolayısıyla Behzisti tarafından temin edilen mesleki kurslar bütçesinden özürlölere düşen pay çok düşüktür (Pourmeghyas, 2013). 2009 yılında 400 Milyon Tuman bütçeyle 16121 dezavantajlı kursiyer Milli Mesleki ve Teknik Eğitimleri Kurumu tarafından düzenlenen kurslara katılmıştır (Behzisti, 2010: 76). Ancak bu sayıdan mesleki kurslara kaç özürlü kursiyerin katıldığının bilgisi açıklanmamaktadır.

Özürlölere yönelik Mesleki ve Teknik Eğitimler Kurumu tarafından düzenlenen mesleki kurslar, genelde endüstri, hizmetler ve ev işleri olmak üzere üç

gruptan oluşmaktadır. İran’da özörlölere yönelik mesleki kurslar, bilgisayar işleri, terzilik, kuaförlük, telefon cihazı onarımı, kaynakçılık, bez bebek üretimi, halı dokumacılık, tığ işi örgüleri, çiçek yapımı, beyaz eşya onarımı ve el sanatları gibi işlerden oluşmaktadır (Behzisti, 2010: 76). Göröldüğü gibi düzenlenen kurslar ağırlıklı olarak evde yapılabilir işlerden oluşmaktadır. Zaten dezavantajlı gruplara yönelik devletin genel politikası da evde çalışmaya yöneliktir. Evde çalışma kişileri eve hapse etmekte sosyal yaşamdan koparmakta aynı zamanda kurumsal bir işyerinde çalışmadığı için sosyal güvenceden yoksun kalmakta ve işyeri olanaklarından yararlanmamakta ev işyeri hale dönuştüğü için işçi sağlığı ve iş güvenliği önlemleri kapsamı dışında kalmaktadır.

Behzisti Kurumu himayesi altında olan özörlölüler, teknik komitenin analizi üzerine, mesleki ve teknik eğitim kurumunda düzenlenen kurslara yönetilmektedir. Bu kurslar daha çok kendi işlerini kurmak isteyen özörlölüler için düzenlenmektedir. Zira bu kurslara katılmak, istihdam ve işyeri kurmak isteyenler için şarttır. Pourmeghyas’a (2013) göre bu şart kursların verimliğı ve etkinliğini olumsuz yönde etkilemektedir. Zira kursa katılımın amacı, eğitimden ziyade devlet tarafından verilen sübvansiyonlar ve kredilerden yararlanmaktır. Dolayısıyla, İran örneğinde mikro sübvansiyon ve kredilerden yararlanmak, mesleki kursların etkinliğini ciddi derecede etkilemektedir.

Ayrıca Behzisti Kurumu gözetiminde bulunan özel mesleki rehabilitasyon kuruluşları tarafından da özörlölülerin işgücü piyasasına girmelerini kolaylaştırmak amacıyla bazı kurslar da düzenlenmektedir. Bu kurslar daha çok 14 yaş üstü zihinsel özörlölüler için düzenlenmektedir. Bu kurslar daha çok iyileştirme amacıyla yapılmaktadır.

Temel becerilerden yoksun olanlara eğitim sağlamayı, vasıfsız işçileri kalifiye hale getirmeyi amaçlayan özörlölere yönelik eğitim ve yetiştirme programları süre açısından 2-3 ay sürede yapılmaktadır. Ayrıca, İran modelinde hedef grubu özörlölülerden oluşan sınıflarda pasif politikalardan yaralanma kriteri aranmamaktadır. Bu kurslar işyeri dışında ve sadece sınıfta ve atölyelerde Mesleki ve Teknik Eğitimleri Kurumu tarafından gerçekleştirilmektedir.

Mesleki kurslar ve yaygın eğitim modelinin yanı sıra eskiden beri de çok yaygın olan çıraklık eğitimi özörlölülerin mesleki eğitiminde etkin olan diğer bir yöntemdir. İran'da kendilerini kuran ve meslek sahibi olan özörlölüler kendi özörlölülük gruplarına çıraklık eğitimi çerçevesinde eğitim vermekte ve çok sayıda işçi yetiştirmektedir. Özellikle küçük şehirlerde bu tür eğitimler çok yaygındır (Musavi, 2013).

3.3. İki Ülke Uygulamaların Benzerlikleri ve Farklılıkları

İran ve Türkiye'de özörlölülük profili ve özörlölölere yönelik uygulanan mesleki eğitim kursları dikkate alındığında bazı benzerlikler ve bazı farklılıklar görölmektedir. Ayrıca göreceli olarak her ölkede üstönlükler ve zayıf yanlardan da bahsetmek mümkündür. Profil açısından birinci olarak, Türkiye'de özörlölülük oranı içinde süregelen hastalıklar da yer alırken İran'da süregelen hastalıklı insanlar özörlölülük kapsamına alınmamaktadır. Ayrıca İran örneğinde Irak savaşının sonucunda malul duruma düşen yarım milyondan fazla harp malulleri, özörlölülük tanımı kapsamına girmemektedir. Dolayısıyla gerçi ilk bakışta oransal olarak iki ölkede özörlölülük oranı

arasında büyük fark görülmüş gibidir ancak bu bilgileri dikkate aldığımızda özürllük profili açısından iki ülke arasında büyük fark yûktür.

İkincisi, hem İran hem de Türkiye’de özürllü nüfusun eğitim ve beceri düzeyi çok düşüktür. Türkiye’de özürllü nüfus içerisinde okuma yazma bilmeyenlerin oranının %36,37 iken İran’da bu oran %47 civarındadır. Diğer bir benzerlik her ülkede düşük düzeyde özürllülerin işgücüne katılımıdır.

Üçüncüsü ise, Türkiye’de iş Kanunlarında özürllü istihdamına yönelik olarak yapılan düzenlemeler geçmişten günümüze kota uygulamasıyla sınırlı kalmıştır. Ancak İran ile karşılaştırdığımızda öncelikle, Türkiye’de kota özürllü çalıştırma yükümlüğü hem özel hem kamu sektörüne uygulanmakta hâlbuki İran’da eskiye dayanmayan ve 2004’ten bu yana yürürlüğe giren “Özürllüleri Kapsamlı Koruma” yasasında sadece kamuda yeni açıklanan istihdam fırsatları için özürllüler için kota sistemi uygulanmaktadır. Ayrıca Türkiye kota modelinde özürllü çalıştırma yükümlüğüne uymayan işletmelere idari para cezaları yaptırımları var iken İran kota sisteminde herhangi bir yaptırım öngörülmemiştir.

Mesleki eğitim kursları açısından her iki modelde, özürllülere yönelik düzenlenen mesleki kurslar saç bakım ve yapımı, bilgisayar bakım ve onarımı, ev tekstil ürünleri hazırlama, model gemi yapımı, yapma çiçek yapımı, turistik eşya yapımı ve cam ve ahşap boyama eğitimleri gibi çok basit ve düşük ücretli işleri kapsamaktadır. Bu kurslar talep merkezli değil belki arz merkezli kurslardan oluşmaktadır. Başka bir deyişle kurslar ülkenin işgücü piyasası taleplerine göre düzenlenmelidir. Her iki modelde özellikle İran modelinde meslek kursları daha çok kendi hesabına çalışma ve evde çalışma yöntemlerine yöneliktir.

Hem İran modelinde hem Türkiye modelinde meslek kursları özörlölük ve özörlölölerin psikolojik, ruhsal ve duygusal özellikleri ile yeterince aşına olmayan kuruluşlarca düzenlemektedir. Diğör yandan bu kuruluşlar özörlölölerin yanı sıra toplumun diğör kesimlerinin istihdam edilebilirlik kabiliyetini iyileştirmek amacıyla çeşitli kurslar ve programlar düzenlemektedir.

Türkiye modelinde sözü geçen kestirilen para cezaları İŞKUR tarafından özörlölöler ve eski hükümlölölerin mesleki eğitimleri için harcanması öngörölölmekte ki finansman açısından mesleki eğitim kurslarına iyi bir mali kaynak olarak aktarılmaktadır.

Kurumsal olarak İran’da özörlölöler için çeşitli kamu ve özel kuruluşlar hizmet sunmaktadır. Devlete bağılı olan kurumlar içinde ‘’ Behzisti’’ ve ‘’Komiteye İmdad – e İmam Khomeini’’ önde gelmektedir. Bu kuruluşların karmaşık ve tek bir çatı altında olmayışı özörlölölere yönelik uygulanan politikaların etkinliğini ve yeterliliğini önemli derece etkilemektedir. Bu karmaşık sistemde herkes kendi sorumluluğunu diğörine havale ederken özörlölölölerin ezilmesi ve siyasi hedeflere vesile olması görölölmektedir.

İran modelinde özörlölölere yönelik devlet tarafından verilen mikro kredilerden yararlanmak için mesleki kurslara katılım şartı aranmaktadır. Kurslara katılım eğitimden daha ziyade kredilerden yararlanmak olduğı ve özörlölölölerin daha kısa süreli kurslara ilgi gösterdikleri için bu şart, kursların etkinliğini olumsuz yönde büyük ölçüde etkilemektedir. Ayrıca İran özörlölölere yönelik mesleki eğitim modelinde kursların ücretli olduğı ve kursiyerlerin Behzisti tarafından belirlenmesi ve kurslara katılım ücretlerinin bu kurum tarafından sağlanması diğör negatif

etkenlerden sayılmaktadır. Türkiye modelinde özürlü çalıştırma yükümlüğü bulunan ancak çalıştırmayan işletmeler kesilen para cezalarının özürlü ve eski hükümlülerin mesleki eğitimlerine harcanması pozitif bir gelişme olarak görülmektedir.

4.BÖLÜM

4.1. Genel Değerlendirme

Mesleki eğitim kursları, bireylerin meslek edinmelerini kolaylaştırıcı faaliyetlerden biridir. Milli Eğitim Sistemi içerisinde yaygın eğitim kapsamında, işgücü piyasası ve istihdam açısından aktif istihdam politikaları kapsamında değerlendirilen mesleki eğitim kurslarının işlevini ve bu programların özürllülerin istihdamı üzerinde etkilerini Türkiye'deki ve İran'daki politika ve uygulamalarını incelemek bu çalışmanın odak noktasında yer almaktadır. Bu amaca ulaşmak için her ülke için özürllülerin profili, işgücü piyasasındaki durumları ve özürllülere yönelik devlet politikaları incelenmeye alınmış ve bu doğrultuda mesleki eğitim ve yetiştirme programları değerlendirilmiştir.

Özürllülerin yaşam kalitelerini yükseltmek adına eğitim, işgücü, sağlık, erişebilirlik gibi birçok konuda olumsuzluklar giderilmeli ve gereğince kendilerine pozitif ayrımcılık uygulanmalıdır. Özürllülerin toplumsallaşma sürecine katkı sağlayan en önemli yollardan biri istihdam ve işgücüne katılmalarını sağlamaktır. Çalışma sosyal bir hak olarak, özürllünün kazanç sağlaması ve yaşamını sürdürmesi demek değildir. Kişinin kendine olan saygısını ve güven duygusunu pekiştirerek toplumla bütünleşmesini sağlar. Sadece parasal yardımda bulunmak toplumdan dışlanmak anlamına geleceğinden belli bir süre sonra kişileri tembelliğe de sevk etmektedir.

Sosyal yaklaşım çerçevesinde bakıldığında, özürllüler gibi dezavantajlı grupların diğer kişilere göre istihdam edilmeye daha çok ihtiyaç duydukları açıktır. Zira çalışma, bir işe sahip olma özürllüler için bir sosyal kimlik anlamını taşımakta,

aynı zamanda toplumdan soyutlanmasını önleyerek, sosyal dışlanmaya karşı bir tedbir olmaktadır

Yapılan yasal düzenlemeler özürlülerin istihdamı için gereklidir ancak yeterli değildir. Zira özürlülerin en temel sorunu eğitimidir. Özürlülerin eğitimsizliği, toplumla bütünleşmesinin önündeki en önemli sorunlardan birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Günümüz çalışma hayatında eğitim işgücüne katılım için şarttır. Bu herkes için geçerli bir kuraldır, ancak özürlüler için eğitim her şeyden daha önemlidir.

Özürlülerin eğitim ve beceri seviyelerini yükselterek istihdam edilebilirliklerini artırmak, özürlülere etkin eğitim, bakım ve rehabilitasyon hizmeti sağlamak, özürlü bireyi ev içinde tecrit etmeyecek imkânları sağlamak, özürlülerin kamusal alana erişimi ve orada var olmasını kolaylaştıracak fiziksel ve sosyal imkânları sağlamak, yasa çıkarmak kadar kolay ve ucuz değildir (Öztürk, 2011: 34).

Türkiye’de özürlü profilini incelediğimizde özürlülerin toplumla bütünleşmeleri yönünde büyük sorunlar yaşadıkları görülmektedir. Toplumun özürlüyü anlamaması, paylaştıkları hayatın içinde onları fark etmemesi iletişim adına çok ciddi bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır.

Türkiye’de, mesleki rehabilitasyon dışında aktif bir istihdam politikası bulunduğunu söylemek mümkün değildir. İŞKUR’un sorumluluğunda olan özürlülerin mesleki eğitim kursları, son derece yetersiz kalmaktadır. Örneğin, 2011 yılında 434 kurstan 1.592’si kadın, 2.648’i erkek olmak üzere toplam 4.240 kişi bu kurslardan yararlanmıştır ki son derece düşük bir rakamdır. Özürlüler için kota sistemi kapsamında Türkiye’de Mart 2013 verilerine göre kamu sektöründe 784 bin

ve özel sektörde ise 23.467 açık kontenjan sayısı bulunmaktadır. Dolayısıyla özörlöler için düzenlenen kurs sayısı açık kontenjan sayısıyla orantılı değildir.

İran’da harp malullerinin ön planda tutulduğu için özörlöler sorunu arka planda kalmıştır. İran’da özörlölerin istihdamı için etkin bir programın bulunduğu söylenemez. İran’da kota sistemi sadece kamu sektörü için yükömlölük getirmekte ve özel sektör için böyle bir yükömlölük bulunmamaktadır. Ayrıca belirlenen kota tüm çalışanlar için değil, kamuda yaratılan yeni istihdam fırsatları için bu tür kota uygulanmaktadır. Diğer yandan kotayı uygulamayan kamu kuruluşları için herhangi bir yaptırım öngörölmemiştir. İran modelinde özörlölere yönelik mesleki eğitim kursları “Behzisti” ve “Milli Mesleki ve Teknik Eğitimleri” kurumları arasındaki anlaşmalar kapsamında düzenlenmektedir. Ancak Behzisti Kurumunun alan faaliyetinin genişliği ve bütçe kısıtlılıklarından dolayı özörlölere düşen pay düşüktür.

4.2. Öneriler

4.2.1.Kursların Düzenlenmesi ve Uygulanmasına Yönelik Öneriler

- Özörlölere yönelik mesleki eğitim kurs programları özür gruplarına göre talep ve ihtiyaçlar dikkate alınarak yeniden düzenlenmelidir.
- Özörlölerin bireysel becerilerini, mevcut potansiyellerini ve fonksiyonel kapasitelerini tanımlayıcı bir kod ve kayıt sistemi geliştirilmeli, özörlölerin uygun bir mesleğe yönlendirilmeleri ve işe yerleştirilmeleri sağlanmalıdır.
- Özellikle İran örneğinde özörlölere yönelik düzenlenen meslek kursları öğretmenleri özörlölerle ilgili bilgi ve duyarlılığa sahip bireylerden seçilmelidir.

- Özürlülerin istihdamı için mesleki eğitim kursları çok önem taşımaktadır. Ancak var olan özürlü istihdamı sorunun çözümü için bu kurslar yeterli değildir ve diğer danışmanlık ve işe yerleştirme programlarının da geliştirilmesi şarttır.

4.2.2.İzleme Sürecine Yönelik Öneriler

- Mesleki eğitim kurslarının daha başarılı olabilmesi için programların izlenmesi ve etki değerlendirilmesi önem taşımaktadır.
- Periyodik olarak yapılan izlemelerde sadece işletmelere kişinin neden işten ayrıldığı sorulmamalı, işten çıkan/çıkarılan kursiyere de neden ayrıldığı sorulmalıdır.
- Kursiyerleri takip için oluşturulacak izleme formlarında veri kayıtlarının yapılması; özürlü istihdamı önündeki engellerin ortaya konulması, kursiyer özörlölere kurs sonrası verilebilecek hizmetlerin belirlenmesi açısından son derece önemlidir.
- İstihdam garantili mesleki eğitim kursları açılmalı ve bunun takibi-denetimi sıkı bir şekilde gerçekleştirilmelidir.

4.3. Sonuç

Son yıllarda özörlölerin istihdamı, sosyal politika alanında büyük ilgi kazanmış, devletler de sosyal model bakışı kapsamında özörlölerin istihdamı önündeki engelleri kaldırmak ve istihdam alanında yeni fırsatların sağlanması için müdahaleler ve politikalar uygulamaktadır. Ancak özörlölerin istihdamı önünde en büyük engellerden biri bu insanların düşük eğitim ve beceri düzeyleridir. Bu çalışma mevcut literatürü inceleyerek eğitim istihdam ilişkisi, mesleki eğitimin özörlölerin istihdamı üzerinde etkileri ve özörlölere yönelik etkin mesleki eğitim modeli özelliklerini tartışarak, karşılaştırmalı olarak İran ve Türkiye modellerine odaklanmıştır. Türkiye ve İran gibi gelişmekte olan ölkelerde okuryazarlığı olmayan, eğitim eviyesi düşük, ayrıca herhangi bir meslek sahibi olmayan vasıfsız bir özörlö kitlesi söz konusudur. İran'da özörlölere yönelik politikaların ve mesleki eğitim uygulamalarının özörlölerin istihdamındaki rolü üzerine yapılan çalışmaların sınırlı olması nedeniyle, Türkiye ve İran'da uygulamaların incelendiğı bu çalışmanın literatüre katkıda bulunacağı düşünülmektedir.

Her iki model arasında benzerlikler ve farklılıklar görölmektedir. İran modeli finansman açısından daha kamusal olarak Türkiye modelinde özörlölere yönelik mesleki eğitim, özörlö çalıştırmakla yükümlü olan ve çalıştırmayan işletmelerden kesilen para cezalarından düzenlenmektedir. He iki ölkede kurslar çok basit ve arz yönlü yapılmaktadır. İran modelinde kurumsal olarak karmaşık ve tek bir çatı altında toplanmayan bir sistem görölmektedir.

Çalışmada karşılaştığımız kısıtlar açısından, bu alanda çalışma yapılırken karşılaşılan en büyük kısıt, bilimsel kaynak sıkıntısı olmuştur. Kaynak olarak çoğunlukla mevzuatlar, raporlar, araştırmalar, internet ve İran örneğinde olabildiğı

kadar yüz yüze görüşmelerden faydalanılmıştır. Diğer bir sıkıntı ise özürlü nüfus durumu ile ilgili güncel verilere ulaşma kısıdından bahsetmek mümkündür. Türkiye için özürlü nüfus durumunu açıklayan veriler ağırlıklı olarak 2002 yılına aittir. İran'da ise, süregelen hastalıklı insanlar özürlü tanımı kapsamına alınmadığı için açıklanan veriler maalesef toplumdaki özürlülük tablosunun gerçeğini yansıtmamaktadır. Dolayısıyla, ülkeler arası karşılaştırmalı yöntemi izleyen bu çalışmada özellikle veriler konusunda farklı tanımların bulunduğu için kıyas açısından bazı sıkıntılar yaşanmaktadır.

Sonuç itibariyle iki ülkeye karşılaştırdığımızda bazı benzerlikler ve bazı farklılıklar bulunmaktadır. Meslek tanımı kapsamında özürlülere yönelik düzenlenen mesleki kurslarının genişletilmesi, kursların ücretsiz olması, talep merkezli ve işgücü piyasası özelliklerine göre yapılması, öğretmenlerin özürlülerin ruhsal ve duygusal özellikleri konusunda bilgilendirmeleri ve kursların etkinliği konusunda alan araştırmaların yapılması etkin bir mesleki eğitim modeli geliştirmekte yararlı olacaktır.

Bundan sonra yapılacak çalışmalarda, mesleki eğitim kurslarına katılmış kişilerle hem nicel hem de nitel araştırmaların yapılması, kursların etkinliğini belirleme açısından yararlı olacaktır. Aynı zaman farklı ülke deneyimlerinin karşılaştırmalı analizlerinin yapılması, özürlülerin istihdamında görece etkin ve yeterli modelin hangisinin olacağını belirlemede yardımcı olacaktır. Bu yolla etkin bir model geliştirme olanağına sahip olunabilir.

KAYNAKÇA

- Aksoy, H. H., (1996), “Ekonomik getirisi, İstihdam ve Piyasaya Dönük Etkileri Açısından Mesleki Teknik Eğitim”, **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, C. 29, S. 1, s. 73-104.
- Alkan, C., Doğan, H., (1976), “Mesleki ve Teknik Eğitim için Ana Plan Esasları”, **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, C. 9, S. 1, s. 25-72.
- Auer, P., Efendioğlu, Ü., Leschke, J., (2005), **Active Labour Market Policies around The World: Coping with the Consequences of Globalization**, International Labour Office, Geneva,.
- Aydın, Y., (1991), **Sakatların İstihdamı Hakkında Tüzük Uygulaması Açısından Sakatların Çalışma Sorunlarının İncelenmesi ve Zonguldak Örneği**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Aytaç, S., (2010), “İstihdam ve Koruma Alanı Yaratmak Üzere Özürlüler İçin Sosyal Yaşam Merkezi Projesi”, **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, S. 49.
- Barnes, C., (1992). Disability and employment, **Personnel Review**, 21(6), s. 55-73
- Barton, L., Armsrtong, F., (2011), “Sakatlık, Eğitim ve Dahil Etme: Kùltürler Arası Meseleler ve İklimler”, **Sakatlık Çalışmaları: Sosyal Bilimlerden Bakmak**, (Der.), Benzemez, D., Yardımcı, S., Şentürk, Y., Koç Üniversitesi Yayınları, s. 299-323.
- Baybora D., (2006), "Çalışma Hayatında Özürlülere Karşı Ayrımcılık", **Sosyal Siyaset Konferansları**, 51. Kitap, İstanbul, 2006.
- Behzisti, İran refah Kurumu, (2011), **Behzisti Kurumunun Dokuzuncu Devlet Döneminde Performansı**, (Gozareshe amalkard Behzisti, Farsça), Behzisti, Tehran, İran.

- Betcherman, G., Dar, A., & Olivas, K., (2004), **Impacts of Active Labor Market Programs: New Evidence From Evaluations With Particular Attention to Developing and Transition Countries**, Social Protection, World Bank.
- Biçerli, M. K., (2000), **Çalışma Ekonomisi**, Beta Basım, 1. Baskı, İstanbul.
- Biçerli, M. K., (2004), **İşsizlikle Mücadelede Aktif İstihdam Politikaları**, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Yayın No:1563, Eskişehir.
- Biçerli, M. K., (2005), “Aktif İstihdam Politikaları İşsizliği Azaltır mı?”, **Çimento İşveren Dergisi**, C. 19, S. 6, Ankara, ISSN 1300-3526.
- Braddock, L. D., Parish, S., (2011), “Sakatlığın Kuramsal Tarihi”, **Sakatlık Çalışmaları: Sosyal Bilimlerden Bakmak**, (Der.), Benzemez, D., Yardımcı, S., Şentürk, Y., Koç Üniversitesi Yayınları, s. 101-186.
- Bircan, İ., Akpınar, A., Çevik, İ., (1998), **21’nci Yüzyıl Türkiye’sinde Çıraklık Eğitimi**, Ankara: EDUSER Limited Şirketi, Türkiye Esnaf ve Sanatkarları Konfederasyonu Yayını.
- Dalbay, R. S., (2009), **Özürlü Yakınlarının Özürlülere Yönelik Sosyal Politikalara İlişkin Bilgi, Beklenti ve Memnuniyet Dereceleri**, Yüksek Lisans tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.
- Doğan, H., (1983), “Mesleki ve teknik eğitimin ilkeleri ve gelişmesi”, **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi**.
- DSÖ, (2011), **Dünya Engellilik Raporu: Yönetici Özeti**, (Türkçe Çeviri), World Health Organization.
- Emirgil, B. F., (2010), “Yeni Meslekçi Eğitim Yaklaşımı ve Yeni Meslekçi Paradigmaların Türkiye’deki Yansıması Olarak MEGEP”, **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, S. 56.
- European Communities, (2003), **Employment of Disabled People in Europe in 2002**, European Union, Luxemburg.

- Fırat, Z., (2000), “Avrupa Birliği’nde Özürlülerin İstihdamına Yönelik Yeni Stratejiler ve Türkiye’”, **Prof. Dr. Nusret Ekine Armağan**, s. 397-414.
- Güzel, S., Özüs, E. E., Harmankaya, H., (2009), “Mesleki ve Teknik Orta Öğretim Kurumlarındaki Öğretmenlerin Bilgi ve Teknolojiyi Kullanabilme Düzeyleri”, **1. Uluslararası Eğitim Araştırmaları Kongresi**, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale.
- Høgelund, J., (2003), **In Search of Effective Disability Policy: Comparing the Developments and Outcomes of Dutch and Danish Disability Policies**, Leiden University Press.
- ILO, (2008), **ILO Vocational Rehabilitation and Employment (Disabled Persons) Convention (No. 159) and Recommendation (No. 168)**: United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities / International Labour Office – Geneva, ILO.
- İşığışok, Ö., Emirgil, B. F., (2009), “Aktif İşgücü Piyasası Politikaları ve Mesleki Yetiştirme: İşgücü Yetiştirme Kurslarının Etkinliğinin Bursa İli Örneğinde İncelenmesi”, **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, S. 57, s. 213-233.
- İŞKUR, (2010), **İŞKUR 2010 Yılı Faaliyet Raporu**, Ankara.
- İŞKUR, (2011), **İŞKUR 2011Yılı Faaliyet Raporu**, Ankara.
- Kapar, R., (2005), “İşsizliğin Düzenlenmesi: Aktif İşgücü Piyasası Politikaları”, **İktisat Fakültesi Mecmuası- Prof. Dr. Toker Dereli’ye Armağan**, C.55, S.1, İstanbul, s. 341-371.
- Karataş, K., (2001), **"Özürlülerin İstihdamı ve Çalışma Yaşamında Karşılaşılan Sorunlar" Görme Özürlüler İçin Rehabilitasyon Deneyimleri, Yeni Rehabilitasyon Politikaları ve Meslek Tanımları**, Ankara: Körler Federasyonu Yayını No.: 4, s. 141-152.
- Kayıcı, E., (2007), **Özürlülerin İçin Verimli Bir İstihdam politikası Oluşturulması**, Uzmanlık Tezi, Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü.

- Kenar, N., (2007), **Özörlölerin İstihdamı ve ÖrneK Bir Uygulama, Eksik Değil Farklı Projesi**, <http://www.messegitim.com.tr/ti/584/0/OZURLULERIN-ISTIHdami-VE-ORNEK-BIR-UYGULAMA>
- Kökkaya, Z. (2006), **Avrupa Birliği Yolunda Türkiye’de Özörlü İnsanların Ekonomik ve Sosyal Hakları**, Yüksek Lisan Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Makas, R., (2011), “Korumalı İşyeri”, **Çimento İşveren dergisi**, C. 25, S. 6, s.4-13.
- Meşhur, F. A., (2006), **Engellinin Bir İstihdam Seçeneği Olarak Tele Çalışma; Modellenmesi ve Modelin Kent Planlama Açısından İrdelenmesi**, Doktora Tezi Mimarlık Anabilim Dalı, Konya.
- Meşhur, H. F., (2004), “Özörlölerin Çalışma Yaşamına Katılma Gereği Ve Uygulanan İstihdam Politikalarının Değerlendirilmesi”, **Özveri Dergisi**, C. 1, S. 2, s.176-192, T.C. Başbakanlık Özörlöler İdaresi Başkanlığı Hakemli-Sürelİ Yayın, Ankara.
- Mutluoğlu, L., (2003), **Türkiye’de Özörlölerin Çıraklık Eğitim sisteminden Yararlanmaları Konusunda Mesleki Eğitim Merkezleri, Meslek Odaları ve Özörlölere yönelik Faaliyette Bulunan Sivil toplum Örgütleri Yöneticilerinin Görüş Beklenti ve önerilerinin İncelenmesi**, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- National Disability Authority, NDA, (2011), **Health and Personal Social Services for People with Disabilities in the Netherlands**, www.nda.ie.
- OECD, (1993), **OECD Employment Outlook**, Paris.
- OECD, (2007), **OECD Employment Outlook 2007**, Paris.
- OECD, (2010). **Sickness, Disability and Work: Breaking the Barriers; A Synthesis of Findings Across Oecd Countries**, OECD.

- Okur, N., Erdoğan, F., (2010), “Sosyal Haklar ve Özürlüler: Özürlülük Modelleri Bağlamında Tarihsel bir Değerlendirme” **II. Sosyal Haklar Ulusal Sempozyumu (SHUS-II 2010)**, Pamukkale Üniversitesi, Denizli.
- Oliver, M., (1990), **The Politics of Disablement**, London, Macmillan.
- Oliver, M. (2004). “The Social Model in Action: If I Had a Hammer”. **Implementing the Social Model of Disability: Theory and research**, (Der), Barnes, Mercer, Leeds, s. 18-31.
- Öksüz, N., (2007), **Mesleki Eğitim Kurslarının Kadınların İstihdam edilebilirliğine katkısı ve İŞKUR’un Üstlenebileceği Roller**, Türkiye İş Kurumu, Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, Ankara.
- Öz, C. S., Orhan, S., (2012), “Özürlü İstihdam Yöntemlerinin Uygulanabilirliği Üzerine Bir Değerlendirme”, **Çalışma İlişkileri Dergisi**, C. 3, S. 2, s. 36-48.
- Özgökçeler, S., Alper, Y., (2010), “Özürlüler Kanunu’nun Sosyal Model açısından Değerlendirilmesi”, **İşletme ve ekonomik Araştırmaları dergisi**, C. 1, S. 1, s. 33-55.
- Öztürk, M., (2011), **Türkiye’de Engelli Gerçeği**, Müsiad Cep Kitapları, İstanbul.
- Özürlüler Şurası, (1999), **Çağdaş Toplum Yaşam ve Özürlüler Komisyon Raporları Genel Kurul Görüşmeleri**, Ankara.
- Schriner, K., (2011), “Sakat İstihdamı Sorunları ve politikaları”, **Sakatlık Çalışmaları: Sosyal Bilimlerden Bakmak**, (Der.), Benzemez, D., Yardımcı, S., Şentürk, Y., Koç Üniversitesi Yayınları, s. 273-274.
- Shakespeare, T., (2011), “Sakatlık Sosyal Modeli”, **Sakatlık Çalışmaları: Sosyal Bilimlerden Bakmak**, (Der.), Benzemez, D., Yardımcı, S., Şentürk, Y., Koç Üniversitesi Yayınları, s. 50-62.
- Şahinkesen, A., (1992), “Eğitimde İkili Sistem, (Okul-İşyeri İşbirliğine Dayalı Sistem)”, **Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, C. 25, S. 2, Ankara, s.687-701.

- T. S. E., (1991), **Türk Standartları, Özürlü İnsanların İkamet Edeceği Binaların Düzenlenmesi Kuralları**, s.16, Ankara.
- Thomas, C., (2011), “‘Sakatlık Kuramı: Kilit Fikirler, Meseleler ve Düşünürler’”, **Sakatlık Çalışmaları: Sosyal Bilimlerden Bakmak**, (Der.), Benzemez, D., Yardımcı, S., Şentürk, Y., Koç Üniversitesi Yayınları, s. 299-323.
- TİSK, (2004), **Mesleki Eğitim Sistemimiz ve İşletmelerdeki Beceri Eğitimi Sorunlar ve Çözüm Önerileri Raporu**, Ankara: TİSK Yayınları.
- Uşan, M. F., (2003), “‘Mesleki Eğitim ve İstihdam, Devlet Personel Rejimi ve İş Mevzuatı’”, **e-akademi, Hukuk, Ekonomi ve Siyasal Bilimler, Aylık İnternet Dergisi**, S.15, Mayıs. <http://www.e-akademi.org/makaleler/fusan-1.htm>
- Uşen, Ş., (2007), “Avrupa Birliği Ülkeleri ve Türkiye’de Aktif Emek Piyasası Politikaları”, **Çalışma ve Toplum Dergisi**, C. 13, S. 2, s.65–94.
- Ünal, I., (1991), İşgücü Piyasalarında eğitimsel Niteliklerin Rolü, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, C. 24, S. 2, s. 747-767.
- Ünal, I., (1994), “İşbaşında Yetiştirme”, **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, C.27, S. 2, s. 753-770.
- Ünal, I., (1996), “İşbaşında Yetiştirmenin Verimlilik ve İstihdam Açısından Değerlendirilmesi”, **Milli Prodüktivite Merkezi, MPM Verimlilik Dergisi**, S.1, s. 95-116.
- Varçın, R., (2004), **İstihdam ve İşgücü Piyasası Politikaları**, Siyasal Kitabevi.
- WHO, (2011), **World report on disability**, World Health Organization.
- DİE ve ÖZİDA, (2002), **Türkiye Özürlüler Araştırması**, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara.

İnternet Kaynakları

Academic Network of Experts on Disability (ANED), (2009 a), **The Netherlands – ANED Country Profile.** <http://www.disability-europe.net/content/aned/media/Netherlands%20ANED%20country%20profile.pdf>

Academic Network of Experts on Disability (ANED), (2009 b), **Report on the employment of disabled people in European countries,** <http://www.disability-europe.net/content/aned/media/NL-10-ANED%202009%20Task%206%20Request-08B-Country%20update%20Employment%20-%20report%20-%20final.pdf>

Behzisti, İran Refah Kurumu, (2013), <http://www.behzisti.ir/>

Bileşmiş Milletler, UN, <http://www.un.org/disabilities/default.asp?id=23#1>

Disabeld World, (2012), <http://www.disabled-world.com/>

European Disability Forum, (2012), <http://www.edf-feph.org/>

EUROSTAT, <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/>.

ILO, <http://www.ilo.org>

İran İstatistik Merkezi Statistical Center of İran (SCI), (2013), www.sci.org.ir

Statistics Netherlands, Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS), (2013), <http://www.cbs.nl/en-GB/menu/home/default.htm>

Türkiye İş Kurumu, İŞKUR, (2013), <http://www.iskur.gov.tr>

Türkiye Dil Kurumu, TDK , (2013), <http://www.tdk.gov.tr>

UN, (2002), **The UN and Disabled Persons: The First 50 Years, Persons with Disabilities, Division for Social Policy and Development,** www.un.org/esa/socdev/enab/dis50y00.htm

UNİCEF, <http://www.unicef.org/crc/>

UPIAS, <http://www.gmcdp.com/UPIAS.html>